

XEMYC
~~~~~
HÆMUS

„РИСУВАМ, ЗАЩОТО ЗА МЕН е удоволствие, изпитвам наслада от това, изпитвам свобода. Аз съм това. Аз съм картините.“

Агам Фекеме

„FESTEK, MERT ÉLVEZEM, gyönyörűségem telik benne, szabadnak érzem magam tőle. Ez vagyok én. A képeim vagyok én.”

Fekete Ádám

X E M Y C

брой 79 · 2/2021 · година xxx

КОЛЕЛО

Култът към
св. Наум Охридски в Унгария.
С Марта Над разговаря
Светла Кьосева

СЦЕНА

ТЕЯ СУГАРЕВА

Диалог на границата ...или *kakva* е
ролята на “Малко театро”
в културния обмен между
Източна и Западна Европа?

СТРАНИЦИ

ЕДИНА СВОРЕН

Срамота за паметта,
която се пристрастява към всичко,
което помни
превод: Светла Кьосева

АНЖЕЛ ВАГЕНЩАЙН

Петокнижие Исаково (*откъс*)

ИВАНКА ПАВЛОВА '80

– стихотворения

ЗА ДЕЦАТА

ИВАН МАНДИ

. Чутак и сивият кон
превод: Светла Кьосева

ЗА АВТОРИТЕ

Илюстрации на Агам Фекеме

H Æ M U S

79. szám · 2/2021 · xxx évfolyam

KERÉK

5

Ohridi Szent Naum kultusza
Magyarországon.
Nagy Mártával
Kjoszeva Szvetla beszélgetett.
Kovács Gergely Lajos fordítása

SZÍNPAD

19

TEYA SZUGAREVA

Párbeszéd a határon – *avagy milyen*
szerepet tölt be a Malko Teatro a Kelet-
és Nyugat-Európa közti kulturális
kölcsönhatásban?

Kovács Gergely Lajos fordítása

OLDALAK

29

SZVOREN EDINA

Megszégyenítő vonása az
emlékezetnek, hogy mindenre vágyik,
amit megőriz

37

ANGEL WAGENSTEIN

Izsák öt könyve (*részlet*)
Sztójcsev Sztefan fordítása

57

IVANKA PAVLOVA 80. VERSEK

Kovács Lajos Gergely fordítása

GYEREKEKNEK

71

MÁNDY IVÁN

Csutak és a szürke ló

84

A SZERZŐKRŐL

Fekete Ádám illusztrációi

Шандор Блашко. Blaskó Sándor.
 Портата на мъдростта A bölcsesség kapujában.

МАРТА НАД

Свети Наум на границата между
 православно и западно изкуство.

*Разговор на Светла Кьосева с
 изкуствоведката д-р Марта Над*

НАГЫ МАРТА

*Szent Naum az ortodox és
 a nyugati kultúra határán.*

*Kjoszeva Szvetla beszélgetése
 Nagy Márta művészettörténésszel*

Неотдавна в Българския културен институт в Будапеща бе открита голяма изложба с участието на 52 творци в различни области на изобразителното изкуство, както и с премиерата на музикалната творба на големия унгарски музикант Карой Биндер, посветена на 1111-годишнина от смъртта на св. Наум. Зад проявата стои огромният труд на д-р Марта Над, която от десетилетия изследва православното изкуство в Унгария. Изложбата бе открита в дните на 52. Евхаристиен конгрес, който се състоя в Будапеща, и бе включена в програмите на Фондация Арс Сакра.

Д-р Марта Над е изкуствоведът, който поставя началото на системните изследвания на поствизантийския период в Унгария. Тя е първият учен, посветил се на православното църковно изкуство на живеещите в Унгария сърби, румънци, арумъни (наричани още власи, цинцари, куцовласи, македонци, каравласи) и българи. Представител е на направление, което проявява подчертан интерес към въпросите на самоопределянето и асимилацията, намерили израз в изкуството. Проследявайки пътя, който извървяват общностите, живеещи на границата между източното и западното християнство, тя очертава постепенния преход от византийския стил към характерната за западноевропейското изкуство стилистика.

ХЕМУС Как стигнахте до идеята да се занимавате с култа към св. Наум в Унгария?

МАРТА НАД Това е една дълга история, от десетилетия. Занимавам се с религиозното изкуство на живеещите в Унгария малцинствени общности. През 80-те години работех по темата за иконостасите и в православната църква в Ходмезьовашархей видях

една агиографска икона на свети Наум от края на XVIII век, създадена от зографска школа, чиито членове са пристигнали от Мосхополе, от района на Охрид. Влюбих се в изображението – като произведение на изкуството. За мене св. Наум тогава бе напълно неизвестен, а неизвестното винаги привлича учения. Реших да проуча този светец. Междувременно обаче се занимавах с много други теми: по това време работех върху монографията си за иконостасите¹. Продължих да обикалям православните църкви в Унгария и където видех икона на св. Наум или стенопис, веднага ги снимах и си ги запазвах. През 2010 години бях събрала достатъчно материал и вече се очертаваха контурите на една нова книга. Тя излезе със заглавие „Култът към св. Наум Охридски в Унгария“². Свети Наум е живял през IX век, през 910 г. умира. Той е ученик на Кирил и Методий. През Средновековието култът към него се е почитал в околностите на манастира край Охрид, основан от самия него. Култът е бил регионален и не се е разпространил по други места. От този регион през XVIII век на територията на кралство Унгария се заселват арумъните. Те се самоопределят с това име и са част от древните жители на Балканския полуостров, които произхождат от смесването на илирите с римското население, отличават се с изключителна надареност. През IV–VI век живеят в Северен Епир, занимават се с пастирство и търговия, през XV – XVI век идват турците. Главният им град е бил Мосхополе (така са го наричали през XVIII век), днес се намира в Албания и се казва Воскопоие. През XIV–XVI век в Мосхополе е имало 42 църкви. Градът е бил изключително развит в културно отношение. По време на турското

A budapesti Bolgár Kulturális Intézetben nemrég nyílt meg egy nagy kiállítás Szent Naum halálának 1111. évfordulója alkalmából, amelyben 52 alkotó vett részt a képzőművészet különböző területeiről, valamint akkor mutatták be az

a képviselője, amely a kisebbségi művészetben kimutatható nemzeti önmegtartás-asszimiláció kérdését taglalja, azt az utat fölrajzolva, mely a hazánkban, a keleti és a nyugati kereszténység határvonalán élő ortodox hitű kisebbségeket a

Янош Акнау. Св. Наум.

Aknay János. Szent Naum.

ismert magyar zeneszerző, Binder Károly művét, amelyet erre az alkalomra írt. Az esemény mögött dr. Nagy Márta hatalmas munkája áll, aki évtizedek óta kutatja az ortodox művészet Magyarországon. A kiállítás megnyitójára a Budapesten megrendezett 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus keretében került sor és része volt az Ars Sacra Fesztivál programjának.

Nagy Márta művészettörténész a szisztematikus posztbizánci kutatások elindítója Magyarországon. A magyarországi ortodox emlékek, ortodox hitű nemzeti kisebbségek, szerbek, románok, macedovlachok-görögök és bolgárok egyházművészeti hagyatékának első módszeres feltárója, valamint annak az új irányvonalnak

bizánci gyökerű művészettől a nyugati típusú műalkotásokig elvezette.

HÆMUS Hogyan jutott arra az ötletre, hogy Szent Naum magyarországi kultuszával foglalkozzon?

НАГЫ МАРТА Ez egy nagyon régi, több évtizedes történetet. Én a magyarországi ortodox hitű nemzetiségek egyházművészetével foglalkozom. A 80-as években az ikonosztázionos témán dolgoztam, és a hódmezővásárhelyi ortodox templomban megláttam Szent Naum egy hagiografikus ikonját a XVIII. század végéről, amelyet az Ohrid környéki Moscopolisból érkezett festőcsoport tagjai festettek. Beleszerettem ebbe az ábrázolásba mint műalkotásba. Szent Naum akkoriban teljesen ismeretlen volt a számomra,

¹ – **ОРТОДОХ ИКОНОСЪТЪАЗИОНОК МАГЯРОРСЪАЗОГОН**, Magánkiadás, Debrecen, 1994, 188 p.

² – **ОХРИДИ СЪЕНТ НАУМ МАГЯРОРСЪАЗОГИ КУЛТУСЪАЗА, МИНЪТ АЪ ЕТНИКАИ ИДЕНТИТЪАЪ МЕГЪРЪЗЪСЪЕНЕК МЕГЪНЪЛЪТЪОЪЗЪАЪА**, Balassi Kiadó - Debreceni Egyetemi Kiadó, Budapest – Debrecen, 2012, 246 p.

владичество е бил единственото място, където е имало печатница на Балканския полуостров. Издавали са книги на три езика – гръцки, български и арумънски. В края на XVIII век турците разрушават до основи Мосхополе, една част от населението се изпокрива из планините, а търговският елит емигрира – в Гърция, Сърбия, идват и на север на територията на Хабсбургската империя, в това число и в кралство Унгария. Заселват се на удобни за търговия места като Токай, Мишколц, Егер, Кечкемет, Пеща, Надкърбощ, Сентеш, Ходмезьовашархей. Създават търговски колонии и тъй като са били изключително религиозни, строят църкви. Именно това население донася в Унгария култа към св. Наум Охридски през XVIII век. В неговата чест са построени църкви и параклиси в Мишколц, Дьондъш.

Разглеждайки кръщелната книга на църковната община в Мишколц, установих, че в продължение на две столетия Наум е най-често срещаното име. Това означава, че почитта към него е била голяма. С най-голяма сила обаче култът към светеца е превъплътен в художествените изображения: в негова чест се зографисват икони, правят се стенописи и гравюри. Интересното в тези изображения е, че през XVIII век сред тях се срещат, както в източната традиция – православни икони и стенописи (например, стенописите в църквата в Рацкеве, в Секешфехервар, както и иконите във всички, така наречени, “гръцки църкви”, които в действителност не са основани не от гръци, а от арумъни, или евентуално са били общи). Сред тях има изображения на св. Наум, които отговарят на западните разбирания, на които е чужда обърнатата перспектива, изобразяването в плоскост, така характерно за иконите. В тези изображения има централна перспектива, на фона е изобразена среда или пейзаж, в стила на

западния барок. Недвусмислен белег, че в известна степен заселените тук арумъни са започнали да се асимилират. Да, те почитат своя православен светец, зографисват в църквите си св. Наум, но начинът на изображение вече е западен. И този факт е индикатор не само за асимилационните процеси в изкуството, а и във всички сфери на живота. Самият култ към св. Наум се развива в западна културна среда, в средата на унгарския католицизъм и сред него са пръснати православните островчета, където процъфтява православната вяра и култът към св. Наум.

В култа към св. Наум през XVIII век се срещат западни и източни мотиви. Всичко това добре хармонира с факта, че св. Наум през целия си живот е бил отворен и към двата културни кръга. По заръка на константинополския патриарх той отива заедно с Кирил и Методий в западния свят сред моравците, за да ги покръсти. Той извършва мисионерска дейност и в Унгария – във Фенекпуста, Печ, Залавар, сред унгарските славяни. Основното проповедническо оръжие са буквите, писмеността. Кирил и Методий създават глаголицата и заедно с учениците си превеждат библията от гръцки или от еврейски. Опитват се да създадат Панонска църква под опеката на папата. Самият папа не е против проекта, приема пратениците и дава свещенически сан на Наум – византийски пратеник, посветен за свещеник от папата. Тази двойственост се появява в живота на св. Наум – неговата отвореност, както към западното, така и към източното християнство. Същото намираме и в култа към Наум в Унгария през XVIII век. И именно това искаме да отразим и с изложбата.

ХЕМУС Подобен начин на изображение на източни светци в бароков стил е характерно и за изследвания от Вас Тома Вишанов.

és a kutatót mindig vonzza az ismeretlen. Úgy gondoltam, hogy megpróbálom ezt a szentet feltérképezni magamnak. Időközben sok más témával is foglalkoztam: abban az időben dolgoztam az ikonosztázionos könyvemen. Továbbra is jártam a magyarországi ortodox templomokat, és ahol megláttam egy Szent Naum-ikont vagy -falképet, azt lefotóztam és félretettem. 2010-re elegendő anyagot gyűjtöttem össze, és akkor már egy új könyvnek a körvonalai mutatkoztak. A könyv *Ohridi Szent Naum magyarországi kultusza* címmel jelent meg. Szent Naum a IX. században élt, 910-ben halt meg. Cirill és Metód tanítványa volt. A középkorban kultusza az ohridi monostorok környékén virágzott. Ez regionális kultusz volt, nem terjedt el más helyeken. De a XVIII. században ebből a régióból a Magyar Királyság területére arománok telepedtek be. Ők maguk hívták magukat arománoknak, a Balkán-félsziget őslakóinak részét képező, az illírek és a római hódítók keverékéből származó, rendkívül tehetséges népcsoporthoz tartozóknak. A IV–VI. században Észak-Epiruszban éltek, pásztorkodással, kereskedelemmel foglalkoztak, majd a XV–XVI. században jöttek a törökök. A fővárosuk Moscopolis volt (így nevezték a XVIII. században), a mai Albániában Voskopoja a neve. A XIV–XVI. században Moscopolisban 42 templom állt. A város kulturálisan nagyon fejlett volt. A török fennhatóság alatt az egész Balkán-félszigeten egyedül itt működött nyomda. Három nyelven adtak ki könyveket: görögül, bolgárul és aromán nyelven. A XVIII. század végén a törökök földig rombolták Moscopolist. A lakosság egy része felmenekült a hegyekbe, a kereskedő elit pedig kivándorolt erről a területéről Görögországba, Szerbiába, és jöttek északra is, a Habsburg Birodalom területére, így a Magyar Királyságba is. Olyan, a kereskedelem szempontjából fontos helyeken telepedtek meg, mint Tokaj, Miskolc, Eger, Kecskemét, Pest, Nagykőrös, Szentes, Hódmezővásárhely.

Ezek a helyeken kereskedőtelepeket létesítettek, és mivel nagyon vallásosak voltak, templomokat is emeltek. Ez a népcsoport hozta ide a XVIII. században Szent Naum kultuszát.

Végignézve a miskolci ortodox egyházközség anyakönyveit megállapítottam, hogy két évszázad alatt a Naum volt a leggyakoribb név. Ez azt tanúsítja, hogy Naumot nagyon tisztelték. Kultusza azonban leginkább a képzőművészeti ábrázolásaiban öltött testet: ikonokat festettek a tiszteletére, falképeket, metszeteket készítettek. Ezeknek az ábrázolásoknak az az érdekessége, hogy a XVIII. században voltak közöttük keleti szemléletű, tehát ortodox ikonok, falképek (például a ráckevei és a székesfehérvári templomban található falképek, valamint az ikonok az összes úgynevezett „görög templomban”, amelyeket igazából nem görögök, hanem arománok alapítottak vagy legfeljebb közösek voltak). Vannak közöttük olyan Szent Naum-ábrázolások, amelyek nyugati felfogásban készültek, amiktől idegen a fordított perspektíva, a síkban lapítottóság, ami egy ikont attól megkülönböztet. Ezekben az ábrázolásokban centrális perspektíva van, tehát tájképi környezetet jelenítenek meg a nyugati barokk stílusában. Ez egyértelmű jele annak, hogy az ide települt arománok bizonyos fokig asszimilálódni kezdtek. Tehát még egy ortodox szentet tisztelnek, Szent Naumot ábrázolják a templomaikban, de a megformálás módja már nyugati. És ez a tény nemcsak a művészetben lejátszódott asszimilációs folyamatok tanújele, hanem az élet más területein megvalósultaké is. Maga Szent Naum kultusza egy nyugati keresztény közegben, a magyar katolicizmus közegében virágzik, és itt léteznek szétszórva ezek az ortodox közösségek, ahol virágzik az ortodox vallás és Szent Naum kultusza.

Szent Naum XVIII. századi kultuszában nyugati és keleti motívumok is megtalálhatók. Ez nagyon jól harmonizál azzal, hogy Szent Naum az életében is mind a két keresztény

МАРТА НАД Вишанов живее и работи малко по-късно – в края на XVIII. Неговото творчество е свързано с православието в Унгария, работил е в църквата на пл. “Петьофи” в Будапеща, в Будакалас, неговото творчество е аналог на изображенията на св. Наум от началото на XVIII век. Разработва православни теми, но в работата си в Унгария и във Виена, възприема езика на барока под влияние на околната среда. В същото време работите му в България следват строго традиционния византийски стил.

ХЕМУС Православните общности, които живеят в Унгария, са социализирани в барокова среда и вероятно им е по-лесно да я възприемат.

МАРТА НАД В Унгария се срещат и църковни гравюри, изработени в бароков стил. Прочутият художник Христофор Зефар от Дойран, Солунско, (известният в България Христофор Жефарович, авторът на “Стематография”), е арумънец, пише на родния си арумънски език, но завещанието му, написано в Токай, е на гръцки език. Умира в Москва в Богоявления манастир. Той е направил е две много прочути гравюри на св. Наум. Едната е направена в Унгария по поръчка на Наум Бекярис от Мишколц, а другата е по поръчка на Михаил Готунис, някои предполагат, че и той е живял в Унгария, но за това няма сигурни данни. Важното е, че гравюрата на Готунис е изцяло в бароков стил, въпреки че изображава св. Наум и неговото житие. Очевидно за околната среда, което живее в западна среда и е свикнало с нея, Христофор Зефар се пригажда към бароковото изображение. В същото време темата на изображението е православна. Това е сигурен белег за асимилация в чужда образна среда. Този процес остава незавършен, тук православието продължава да съществува. Нещо повече, развива се т.нар. неовизантийски стил. Трябва да се каже, че бароковите

влияния са характерни не само за православните църковни общности, живеещи в малцинство в Унгария. В Русия в продължение на 200 години се зографисват барокови икони, в Сърбия също. В началото на XX век се разпространява т.нар. неовизантийски стил, при който има връщане към традицията във всяко отношение. Това е белег за утвърждаването на вярата.

Ержебет Езру. Egri Erzsébet. Szent Naum, az evangélium hirdetője
Свети Наум Евангелист

ХЕМУС Как се стигна до изложбата от художествени произведения, посветена на св. Наум?

МАРТА НАД Името на изложбата е “Свети Наум Охридски в съвременното унгарско изобразително изкуство”. На пръв поглед то изглежда странно и противоречиво. Един средновековен православен светец и съвременното унгарско изобразително изкуство.

кultúrkör felé nyitott volt. A bizánci pátriárka megbízásából Cirillel és Metóddal együtt jött Nyugat-Európába, a morvák közé, hogy térítsen. Magyarországon is végzett misszionáriusi tevékenységet – Fenékpusztán, Pécsen, Zalaváron, a magyarországi szlávok között. A térítés fő eszköze a betű, az írás volt. Cirill és Metód létrehozta a glagolita ábécét, és a tanítványaiikkal együtt lefordították görögből vagy héberből a Bibliát. Megkíséreltek létrehozni egy pannóniai szláv egyházat a pápa főhatósága alatt. A pápa nem ellenezte ezt, fogadta a követeket, és Naumot pappá szentelte, bizánci terítőként szentelte őt a szentatya pappá. Ez a kettősség az életében is megnyilvánul: nyitottsága mind a nyugati, mind a keleti kereszténység felé. Ugyanez köszön vissza Szent Naum XVIII. századi magyarországi kultuszában is. Ezen a kiállításon is épp ezt szerettük volna bemutatni.

Keleti szentek hasonló, barokk stílusú ábrázolási módja jellemző az Ön által kutatott Toma Visanovra is.

Visanov egy kicsit később élt, a XVIII. század végén. Munkássága a magyarországi ortodoxokhoz kötődik, dolgozott Budapesten, a Petőfi téri templomban és Budakalászon, az ő munkássága analóg Szent Naum XVIII. század elejei ábrázolásaival. Ortodox témákat jelenít meg, de magyarországi és bécsi munkáiban a környezet hatására átveszi a barokk formanyelvet. Bulgáriai munkái viszont hagyományos ortodox megközelítésűek.

A Magyarországon élő ortodox közösség már leginkább a barokk környezetet látja, tehát valószínűleg jobban be tudja azt fogadni.

Magyarországon találunk barokk stílusban készült templomi metszeteket. A híres dojrani (Szaloniki mellett) művész, Hrisztofor Zefar (Bulgáriában Hrisztofor Zsefarovics néven ismert, a Szematografia szerzője) aromán, anyanyelvén írt, de Tokajban írott végrendelete görög nyelvű. Moszkvában halt meg, a Vízkereszt-kolostorban. Megalkotott két híres metszetet

Szent Naumról. Az egyik Magyarországon készült, a miskolci Naum Bekjarisz megrendelésére, a másikat Mihail Gotunisz rendelte, egyesek feltételezik, hogy ő is Magyarországon élt, de erről nincsenek biztos adataink. A lényeg, hogy Gotunisz metszete teljes egészében barokk stílusú, annak ellenére, hogy Szent Naum életét ábrázolja. A nyugati környezetben élő, ahhoz szokott szemnek nyilvánvaló, hogy Hrisztofor Zefar a barokk ábrázolásmóddhoz alkalmazkodik. Ellenben az ábrázolás tematikája ortodox. Ez az idegen képi világhoz való asszimiláció biztos jele. E folyamat befejezetlen marad, az ortodoxia tovább él Magyarországon. Sőt mi több, kialakul az ún. neobizánci stílus. Meg kell említeni, hogy a barokk hatások nem csak a Magyarországon kisebbségben élő ortodox egyházi közösségekre jellemzők: Oroszországban 200 évig barokkos ikonokat festettek, Szerbiában szintén. A XX. század elején elterjedt az ún. neobizánci stílus, amely minden tekintetben a hagyományokhoz tér vissza. Ez a hit megszilárdulásáról tanúskodik.

HÆMUS Hogy jött létre a Szent Naumnak szentelt kiállítás?

NAGY MÁRTA A kiállítás címe: *Ohridi Szent Naum a kortárs magyarországi képzőművészetben*. Első pillantásra furcsának és antagonistikusnak tűnik. Egy középkori ortodox szent és a kortárs magyarországi képzőművészet?! Hasonló kiállítást első ízben 2010-ben szerveztem, amikor megjelent a Szent Naumról szóló könyvem. Azon a kiállításon volt kortárs anyag, és ott először publikált régi ikonok is.

Tavaly, 2020-ban Budapesten lett volna a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus. Szent Naum nyitott volt mind a nyugati, mind a keleti kereszténység felé életében és a kultuszában is. Erdő Péter bíboros úgy fogalmazta meg, hogy a kongresszus egyik célkitűzése az ökumenikus érdeklődés fenntartása, és ehhez Naum témája nagyon jól kapcsolódik. Ez egy mélyebb rétegű ökumenizmus annál, mint

За пръв път подобна изложба организирах през 2010 г. във връзка с излизането на книгата ми за св. Наум. В нея имаше съвременни произведения, но наред с тях бяха изложени и публикуваните тогава за първи път стари икони.

Миналата, 2020 година, в Будапеща трябваше да се проведе световния евхаристичен конгрес. Свети Наум е бил отворен, както към западното, така и към източното християнство, преживе, но и в култа към него. Целта на конгреса, формулирана от примаса на Унгария архиепископ Петер Ердьо, е да се наклони конгресът към икуменизма, в такъв контекст темата за Наум много подходяща. Тя е много по-дълбоко икуменична, отколкото да се направи православна литургия в един католически храм – което също е много важно, разбира се. Темата за Наум обаче много по-органично представя икуменизма и нейното значение. Другия повод бе 1110-тата годишнина от смъртта на св. Наум. Миналата година евхаристичният конгрес не се състоя. Наложи се да отбележим 1111-тата годишнина от смъртта на Наум. На пръв поглед може да изглежда странно, но всъщност на мнозина се харесаха тези четири единици.

Изложбата е кураторска, обърнах се към различни художници. На първо място иконописци, които изхождат от православната вяра, но и такива, които имат западен светоглед, но чувствах, че имат подобна нагласа, а и познавах тяхното творчество. Две години работихме по темата, предоставих им различни материали, много разговаряхме. Не всички се отзоваха, което е естествено, но все пак се събраха 52 произведения. И тук е мястото да кажа нещо за “несъществуващите случайности” – защото за 52. евхаристичен конгрес се събраха точно 52 творби.

В изложбата Наум е представен от най-различни гледни точки. Произведенията

са изработени, както в западен, така и в източен стил. Преобладаващата част са анализиращи творби, които представят чудесата на св. Наум, сцени от живота му. Стремежът ми беше да бъдат представени различни жанрове – икони, щампи, гравюри, ювелирно изкуство, емайл, плъстени изделия. Присъствието на различни гледни точки явно е повлияно от самото житие на Наум и неговия култ.

Има четири творби, за които бих казала, че са емблематични. Ержебет Егри представя голяма агиографска икона, върху която са изобразени сцени от живота на св. Наум, които никога не са били изобразявани, не само в Унгария, а и в цялата иконография на св. Наум – издигането му в сан в Рим, покръстването на населението във Фенекпуста, скрипториумът в Плиска. Тези сцени са изобразени върху една икона заедно със събития, свързани с култа към Наум в Унгария – пастирският живот в Македония, църквата в Мишколц. (На стената на църквата в Мишколц е вграден един релеф, изготвен за изложбата през 2010 г., което показва как тези произведения се вграждат в съвременния култ към св. Наум.) Затова смятам тази творба за много важен елемент, в нея е подчертана цялостната концепция на изложбата.

Емблематично произведение е “Св. Наум” на Янош Акнаи. Поглеждайки го, човек вижда иконно изображение – изображението е плоско, уловен е не мигът, а вечността, без перспектива. Този иконен стил е преплетен с изразните средства на автор от XXI век, които съжителстват в хармонична симбиоза. Изток и Запад са тясно свързани. Тези изображения отиват отвъд житейската история на Наум, те обобщават, свидетелстват за много дълбоко осмислен процес.

Дьозьо Шомоди е изобразил св. Наум

хogy egy katolikus templomban ortodox liturgiát tartanak, ami természetesen szintén nagyon fontos. Naum témája azonban sokkal szervezettebben mutatja az ökumenizmus meglétét és jelentőségét. A másik apropó az volt, hogy Szent Naum halálának tavaly volt az 1110. évfordulója, de akkor elmaradt az eucharisztikus kongresszus. Így az 1111. évfordulóról kell megemlékeznünk. Ez első pillantásra furcsának tűnhet, de valójában sokaknak tetszett is a négy egyes.

–, hiszen az 52. Eucharisztikus Kongresszusra éppen 52 mű találta meg a helyét.

A kiállításon Naum a legkülönbözőbb nézőpontokból kerül bemutatásra. Az alkotások között egyaránt találunk nyugati és keleti stílusúakat. Zömükben analízáló művek, melyek Szent Naum csodáit, életének jeleneteit mutatják be. Arra törekedtem, hogy különféle műfajok képviseltessék magukat: ikonok, nyomatok, metszetek, ötvöstárgyak, zomán-

Дьозьо Шомоди.
Свети Наум с унгарски мъченици.

Somogyi Győző.
Szent Naum magyar vértanúkkal.

A kiállítás kurátori, különféle művészeket kerestem meg. Elsősorban ikonfestőket, akik az ortodox vallásból indulnak ki, de olyanokat is, akik, bár nyugati szemléletűek, mégis, úgy éreztem, hasonló a beállítottságuk, s a művészetüket is ismertem. Két éven át dolgoztunk a témán, különféle anyagokkal láttam el őket, sokat beszélgettünk. Nem mindenki tett eleget a felkérésnek, ami teljesen természetes, mégis összegyűlt 52 alkotás. S itt van a helye – hogy mondjak valamit a „nem létező véletlenekről”

cok, nemezek. A többféle nézőpont meglété részben nyilván Naum életútja és kultusza hatásának tulajdonítható.

Négy mű van, melyet emblematicusnak mondanék. Egri Erzsébet nagy hagiografikus ikont készített Szent Naum életének olyan jeleneteivel, amelyeket még sohasem ábrázoltak, nem csupán Magyarországon, hanem az egyetemes Naum-ikonográfiában sem: római pap-pá szentelése, a fenékpusztai térítés, a pliszka-i scriptorium. E jelenetek egy ikonon szerepelnek

сред унгарски мъченици от XX век. В средата е изобразен св. Наум, а около него има 24 изображения на унгарски мъченици. В първия момент ми се стори странно, но после разбрах, че става въпрос за много дълбоко теологично мислене, защото в идеята за Христовата любов не се прави разлика между православни и католически светци. В определен смисъл тази творба е израз на основната концепция на изложбата.

Шандор Блашко изобразява св. Наум на релеф, дрехите му приличат на монашески, от двете му страни има ангели, а в лявата си ръка държи книга, на която има кръст. В случая кръстът е древен символ, заимстван по-късно от християнството, той символизира дървото на живота. Християнството обогатява този символ с живота на Христос, но остава общочовешкото звучене. Знанието, че трябва да умрем в земния свят, за да се издигнем нагоре. Интересното е, че в ръката си държи малка сфера. Художникът обяснява, че това е сферата на светлината, свързвайки я с унгарския шаманизъм. Светецът държи това ядро от светлина до сърцето си, а сърцето е мястото на душата. Може да се разтълкува и като кодирано във всеки от нас богоподобие. Всички сме божие творения, създадени по божие подобие, носим това подобие в себе си. Задача на всеки човек, това е била задачата и на Наум, да намери богоподобие в себе си. В изображението тази светлинна е обърната навън, което пък насочва към задачата на светците – да разпръснат светлината сред другите хора. Това е правел и св. Наум. Работата на Шандор Блашко ни насочва към общочовешките ценности, чийто носител е и св. Наум.

Колкото и за са различни тези произведения, те съжителстват мирно в тази изложба, в пълна симбиоза. Това е висш израз на икуменизъм, който за мене е особено

съществен.

Тази година събитието бе обогатено и с премиерата на композицията „Цветя на времето“, посветена на св. Наум Охридски, дело на големия унгарски музикант Карой Биндер. На откриването на изложбата тя бе изпълнена от Карой Биндер (пиано) и Михайл Борбей (духови инструменти).

С Карой Биндер, който е преподавател в Музикалната академия, вече съм работила и преди. Идеята се роди постепенно.

Византийската литургия е въздейства повсеместно върху човека – нейното огромно влияние се дължи на съчетаването на различните изкуства, като се започне от архитектура, изобразително изкуство и се мине през музиката и словото. Сградата, която е ориентирана на изток, прозорците, през които нахлува светлината. Олтарът, който символизира трона, гроба на Исус Христос. Самата архитектура има много важна символика. В тази обстановка се извършва литургията, която има и своя хореография. Не е все едно кога свещеникът се качва на амвон, кога слиза от него, кога се обръща с гръб. Към това се добавя и въздействието на тамяна. Когато човек присъства на православна литургия, тя въздейства върху всичките му сетива, влизат в действие всички изкуства.

Така се роди идеята – от желание то да се обединят всички изкуства и да се постигне пълен ефект. Разказах на Карой Биндер тези неща, той каза, че темата го интересува и ще създаде самостоятелна композиция. Изпратих му материалите и така се роди "Цветя на времето". Резултатът беше впечатляващ. Имахме желание да се направи запис и към каталога на изложбата да се приложи диск, но за съжаление за това нямаше необходимите средства. Разбира се, то може да стане и по-нататък.

ХЕМУС Как въобще се зароди интересът Ви към православното изкуство?

Naum magyarországi kultuszának eseményeivel: a macedóniai pásztorélettel, a miskolci templommal. (A templom falába egy dombormű van beépítve, mely a 2010-es kiállításra készült, ami jelzi, hogyan épülnek be e művek Szent Naum jelen kultuszába.) Ezért tartom e művet a kiállítás nagyon fontos elemének, mely kiemeli annak egész koncepcióját.

Szintén emblemikus Aknay János Szent Naumja. Rápillantva ikonszerű ábrázolást láthatunk – síkba lapított, nem a pillanatot ragadja meg, hanem az időtlenséget, perspektíva nélkül. Ez az ikonszerű ábrázolás harmonikus szimbiózisban fonódik össze a XXI. századi alkotó kifejezőeszközeivel. Kelet és Nyugat szoros összekapcsolódik. Ezek az ábrázolások túlmutatnak Naum élettörténetén, összegzőek, nagyon mély átgondoltságról tanúskodnak.

Somogyi Győző XX. századi magyar vértanúkkal együtt ábrázolta Szent Naumot. Középen látható Szent Naum, akit 24 magyar vértanú vesz körül. Ez első pillantásra furcsának tűnt számomra, de aztán megértettem, hogy mély teológiai gondolatról van szó, mert a krisztusi szeretetközösségben nincs különbség ortodox és katolikus szent között. E mű bizonyos értelemben a kiállítás alapkonceptióját fejezi ki.

Blaskó Sándor reliefen ábrázolja Szent Naumot, szerzetesi öltözetre emlékeztető öltözkében, két oldalán angyalokkal, kezében könyvvel, melyen kereszt látható. Itt a kereszt ősi szimbólum, melyet később a kereszténység átvett, s az élet fáját jelképezi. A kereszténység Krisztus életével gazdagította e szimbólumot, de egyetemes emberi jelentése megmaradt. A tudat, hogy meg kell halnunk a földi világban, hogy felemelkedhessünk. Az az érdekes, hogy Naum kis gömböcskét tart a kezében. A művész elmondása szerint ez a fény gömbje, s a magyar sámánizmushoz kapcsolódik. A szent ezt a fénymagot a szívében tartja, a szív pedig a lélek helye. A belénk kódolt istenképiséggént is értelmezhető.

Mindnyájunkat Isten alkotott a saját hasonlatosságára, magunkban hordozzuk az istenképiséget. Minden embernek az a feladata, Naumnak is az volt, hogy megtalálja magában az Istenhez való hasonlatosságot. A képen a fény kifelé fordul, ami pedig a szentek küldetésére mutat – hogy másokra is kiárásszák a fényt. Szent Naum is ezt tette. Vlaskó Sándor munkája az egyetemes emberi értékekre irányítja figyelmünket, melyeknek Szent Naum is hordozója volt.

Bármilyen különbözőek is ezek az alkotások, a kiállítás kereteiben békében megférnek egymással, teljes szimbiózisban. Ez az ökumenének egy olyan mély kifejezése, amelyet én rendkívül fontosnak tartok.

A rendezvényt idén az ismert magyar zeneszerző, Binder Károly Szent Naumnak szentelt kompozíciójának, Az idő virágainak a premierje is gazdagítja. E művet a kiállítás megnyitóján Binder Károly (zongora) és Borbély Mihály (fúvós hangszerek) adták elő.

Binder Károllyal, aki a Zeneakadémián tanít, már korábban is dolgoztam együtt. Az ötlet fokozatosan született meg.

A bizánci liturgia összművészet, óriási hatása az emberre a különböző művészeti ágak összjátékának köszönhető az építészettől kezdve a zenéig és a beszédig. A keleti tájolás épület, az ablakok, melyeken beárad a fény. Az oltár, mely Jézus Krisztus trónját és sírját jelképezi. Magának az építészetnek is komoly szimbolikája van. Ebben a környezetben végzik a liturgiát, melynek megvan a maga koreográfiája. Nem mindegy, mikor lép fel a pap az ambóra, mikor száll le róla, mikor fordít hátát. Ehhez járul a tömjén hatása is. Mikor az ember ortodox liturgián vesz részt, az minden érzékére hat, minden művészet működésbe lép.

Így született az ötlet – a vágyból, hogy egyesítsünk minden művészetet, s ezáltal teljes hatást érzünk el. Elmondtam mindezt Binder Károlynak, aki azt felelte, érdekli a téma, s önálló kompozíciót állít össze. Elküldtem neki

МАРТА НАД В университета една от специалностите ми беше руска филология. Учехме средновековна руска литература, имаше и факултативни курсове по руско изкуство. В такъв един час видях иконите на един руски иконописец и стенописец от XIV век, самият той е от гръцки произход, но работи в Русия, казва се Теофан Грек. Той идва от Константинопол и работи в Новгород. Там се намира и една църква, която той е изографисал като представител на исихазма. Неговите произведения въздействат като експресионистични картини от XX век. Рисува с бяло върху кафява основа, предимно светци стълпници. Това движение идва през XIV век от Сирия и Северна Африка. Наричат се така, защото се отделят на висок стълб и там живеят целия си живот, по-близо до Бога, далеч от шума на злободневият. Някои от нарисваните от Теофан Грек фигури са съвсем бели, те символизират пълното единение с Бога, и всичко това е предадено по един експресивен начин, със съвременно звучене и въздействие.

Това така ме очарова, че реших да се задълбоча и да разширя познанията си за православното изкуство. Той ми даде първоначалния тласък.

ХЕМУС Имате ли други планове, свързани с православното изкуство?

МАРТА НАД В частна колекция в Кечкемет се намира дървен олтарен кръст висок 62 сантиметра, изработен от чимширово дърво. Няма информация за неговия произход. Възложиха ми да го изследвам. Наричат го рилски кръст. Аз разгледах цялата колекция от кръстове в Рилския манастир и разговарях с нейния изследовател, моя колежка. Несъмнено има прилики.

На кръста има 120 изображения от живота на Христос, 110 от тях успях да разпозная, 10 все още не съм. Надписите не са пълни или са погрешно изписани. Вижда се и

годината 1589. Има обаче изображения, които по онова време не са се срещали в православната иконография (например Христос се рее над собствения си гроб).

Опитах се да проследя кое изображение с коя иконография може да се свърже. Куриозът е, че отдолу по дръжката и по хоризонталното рамо са изобразени 14 змея. Това е страшно интересно. В тялото на някои от змейовете са вплетени евангелистите. От композицията е ясно, че тук не става въпрос за змията изкушителка от светото писание. По-скоро за животни закрилници. По този въпрос има много богат български материал. По българските иконостаси, върху епископския трон са били изобразявани змейове закрилници. По пафтите също са има змейове, те са се носели от бременни жени и змеят е предпазвал бъдещото дете.

Майсторът, изработил кръста, трябва да е бил смел човек, със собствено виждане в християнското изкуство. С много умела ръка. Струва ми се, че този кръст е свързан не само с школата на Рилския манастир, а е черпил много от различни региони на Балканския полуостров. Той може да бъде свързан с Преспанското езеро, с места в Хърватия, с Атос, с Венеция.

Специализираната литература не познава кръст с такива размери. Най-големият досега е Рафаиловият кръст в Рилския манастир, на него има 36 сцени. Рафаил е работил върху него 25 години и е ослепял. Авторът на кръста от Кечкемет не е известен, сигурно е, че кръстът е правен от един човек и на него има 120 сцени. Доста е загадъчно и много интересно.

Отначало ми се стори, че работата няма да е толкова сложна и няма да е трудно. Вече години наред работя по него. Надявам се, че догодина ще се получи и книга.

аз материал, с който съм събрал много. Az idő virágai. Az eredmény lenyűgöző volt. Szerettünk volna felvételt készíteni, s a kiállítás katalógusához CD-t is mellékelni, de sajnos nem volt hozzá forrásunk. Erre azonban természetesen a későbbiekben is sor kerülhet.

HÆMUS Honnan ered egyáltalán az Ön érdeklődése az ortodox művészet iránt?

NAGY MÁRTA Az egyetemen az egyik szakom orosz volt. Tanultunk középkori orosz irodalmat, voltak speciális kollégiumaink is orosz művészetből. Egy ilyen előadáson láttam egy XIV. századi orosz ikon- és freskófestő ikonjait. A művész görög származású, de Oroszországban alkotott, a neve Feofan Grek. Konstantinápolyból jött, és Novgorodban dolgozott. Van ott egy templom, melynek festményeit ő készítette a hészükház-mus stílusában. Művei olyan hatást keltenek, mint a XX. századi expresszionista festmények. Barna alapon fehérrel fest, főleg oszlopos szenteket. E mozgalom a IV. századból, Szíriából és Észak-Afrikából ered. Azért nevezik őket így, mert egy magas oszlopra vonulnak el, s ott töltik egész életüket, közelebb Istenhez, távol a mindennapok zajától. A Feofan Grek által festett alakok közül egyesek egészen fehérek, ez az Istennel való teljes egyesülést szimbolizálja, s mindez expresszív módon, modern hangzással és hatással kerül átadásra.

Ez olyannyira megragadott, hogy úgy döntöttem, belemélyedek és kiszélesítem ismereteimet az ortodox művészet terén. Feofan Grek adta az első lökést.

HÆMUS Vannak más tervei is az ortodox művészettel kapcsolatban?

NAGY MÁRTA Kecskeméten egy magángyűjteményben található egy 62 centiméter magas, puszpángfából készült kereszt. Eredetéről nincs semmi információ. Felkértek a feldolgozására. Rilai keresztnek nevezték. Megvizsgáltam a rilai kolostor teljes keresztgyűjteményét, és beszélgettem a kolléganővel, aki feldolgozta azt. Kétségtelenül vannak hasonlóságok.

A keresztben 120 jelenet látható Krisztus életéből, közülük 110-et sikerült azonosítanom, 10-et még nem. A feliratok töredékesek vagy hibásak. Látható az 1589-es év is. Csakhogy vannak a keresztben olyan ábrázolások, amelyek az akkori ortodox ikonográfiában még nem találhatók meg, például ahogy Krisztus a saját sírja felett lebeg.

Igyekeztem feltárni, melyik ábrázolás melyik ikonográfiához köthető. Kuriózum, hogy a kereszt nyelén és vízszintes ágán 14 sárkánykígyó található. Ez rendkívül érdekes. Egyes sárkányok testébe az evangélisták vannak belefoglalva. A kompozíció alapján világos, hogy itt nem a kísértő kígyóról van szó, melyről a Szentírásban olvashatunk, hanem inkább védelmező állatokról. E téren gazdag bolgár anyag áll rendelkezésre. Bolgár ikonosztázokon, püspöki székek fölött védelmező sárkányokat ábrázoltak. Vannak sárkánykígyós övcatok is, ezeket várandós asszonyok hordták, a sárkány a születendő gyermeket védelmezte.

A mester, aki a keresztet készítette, bizonyára bátor ember volt, önálló szemlélettel a keresztény művészet terén. És persze ügyes kezű. Úgy hiszem, ez a kereszt nem csupán a rilai iskolához kötődik, hanem sokat merített a Balkán-félsziget különböző régióiból is. Köthető a Preszpai-tavakhoz, Horvátország egyes helyeire, Athoszhoz, Velencéhez.

A szakirodalom nem ismer más, ilyen méretű keresztet. Az eddigi legnagyobb a Rafael-kereszt a rilai kolostorban, melyen 36 jelenet van. Rafael 25 évig dolgozott rajta, és megvakult. A kecskeméti kereszt alkotója ismeretlen, annyit tudunk, hogy a keresztet egy ember készítette, s hogy 120 jelenet látható rajta. Igen titokzatos és nagyon érdekes.

Kezdetben nem hittem volna, hogy ez a munka ilyen bonyolultnak és nehéznek bizonyul. Már évek óta dolgozom rajta. Remélem, jövőre könyv is születik ebből.

Fordította: Kovács Lajos Gergely

ТЕЯ СУГАРЕВА

Диалог на границата
...или каква е ролята на
“Малко театро” в културния обмен между
Източна и Западна Европа?

TEYA SZUGAREVA

*Párbeszéd a határon
– avagy milyen szerepet tölt be
a Malko Teatro a Kelet- és Nyugat-Európa
közti kulturális kölcsönhatásban?*

„МАЛКО ТЕАТРО“ Е ОСНОВАН през 1996 година. Негови създатели са българската актриса Габриела Хаджикостова и унгарския режисьор Ищван Наги, като основната цел на начинанието им е да популяризират българската култура в Унгария. Те постигат това чрез създаване на алтернативно театрално изкуство, с което за двайсет и пет години осъществяват над четиридесет постановки, които се играят на български, унгарски и немски език. Най-знаковите сред тях са "Концерт от другата страна", "Without frontiers", "Цирк Европа", "Елада Пиньо и времето", "Зебра", „Цъфнали очи“, „Непознатата звезда Курт Вайл“. В тях взимат участие над осемдесет творци от България и Унгария.

Като театър на българското малцинство в Унгария, „Малко театро“ е една от малкото български културни институции зад граница, която работи професионално и участва в различни български и европейски театрални форуми.

Този особен межкултурен творчески диалог е в основата на нетрадиционния и уникален театрален език на Малко театро. В концепцията на театъра са съчетани традиция и иновативност, автентична музика, джаз и модерен танцов театър, изобразително изкуство и нови медии. Така Малко театро създава нови форми и жанрове. Изследва различни театрални средства – от класическите разбирания на традицията до съвременната изразност. Работи с произведения на съвременни автори, като голяма част от тях са създадени специално за него. Това окачествява Малко театро като пространство за диалог между изкуствата, който далеч надхвърля пределите на Будапеща. Едновременно с това той създава и възможност за непосредствен диалог между изкуството и зрителя – диалог, същностно важен за художествената стойност на неговите представления.

Можем ли да допуснем, че един от пътищата за среща на българският театър със западната култура е работата на Малко театро? В културната ситуация на 90-те години, както и на първото десетилетие на XXI в. Възможно ли е Малко театро да се възприеме не само като носител на Западните идеи, заради прекия си контакт с тях, но и като техен разпространител сред българското театрално общество, гостувайки със свои продукции на територията на България?

Може ли географското разположение на Унгария – в сърцето на Европа, да бъде разгледано и като пресечна точка, като възможност за диалог между източната и западната култура на Стария континент? За да се отговори на тези въпроси е необходимо да се разгледа в най-общ смисъл театрално изкуство и неговото развитие в границите на тези две територии.

В края на XX в. Западна Европа влиза в епохата на Постмодерното време. Според Литоар Постмодернизмът слага край на „големите наративи“ и авторитетите от миналото. В сферата на театралното изкуство ефектът от тези промени в нагласата се отразяват най-вече в това, че спира да се говори за „драма“, тя вече се мисли по-скоро като „текст за театър“, дори само като „текст“, предполагащ безброй контексти.

За основен представител на постмодерното изкуство в театъра се смята Робърт Уилсън, чиито представления съдържат всички основни белези на тази

А МАЛКО ТЕАТРО СЗІННІЗІ FORMACIOT 1996-ban alapította Hadzsikosztova Gabriella színésznő és Nagy István rendező a bolgár kultúra magyarországi népszerűsítése céljából. E célt alternatív színművészetükkel érik el, melynek keretében huszonöt év alatt több mint negyven darabot vittek színre bolgár, magyar és német nyelven. Ezek közül a legjelentősebbek a *Koncert a másik oldalon*, a *Without frontiers*, az *Európa Cirkusz*, az *Elada Pinyo és az idő*, a *Zebra*, a *Virágzó szemek* és *Az ismeretlen csillag Kurt Weill*. Produkcióikban több mint nyolcvan bolgár és magyar művész működött közre.

A magyarországi bolgár nemzetiség társulataként a Malko Teatro azon kevés határon túli bolgár kulturális intézmény egyike, amelyek professzionálisan működnek, s több bulgáriai és európai színházi fórum résztvevője.

Ez a különleges, kultúrák közti művészi párbeszéd képezi a Malko Teatro egyedi és formabontó színházi nyelvének alapját. A színház koncepciója a hagyomány és az innováció, az autentikus zene, a dzsessz, a modern táncszínház, a képzőművészet és az új médiumok kombinációja. A Malko Teatro ezzel új formákat és műfajokat teremt. A színművészet változatos eszközeit tárja fel a klasszikusan értelmezett hagyománytól a modern kifejezésmódig. Kortárs szerzők műveivel dolgozik, melyek közül sokat kifejezetten a társulat számára írnak. Ezáltal a kultúrák közti párbeszéd olyan terévé válik, amely messze túlmutat Budapest határain. E párbeszéd egyúttal lehetőséget teremt a művészet és a közönség közti folyamatos dialógusra is, ami a társulat előadásainak művészi értéke szempontjából alapvető jelentőségű.

Lehetséges, hogy a bolgár színház és a nyugati kultúra találkozásának egyik útvonalát a Malko Teatro munkássága képezi? Tekinthejtük-e a társulatot a 90-es évek kulturális valóságában, ahogyan a 21. század első évtizedeiben is, nem csupán a nyugati eszmék hordozójának a velük való közvetlen kapcsolat révén, hanem egyúttal közvetítőjükként is a bolgár színházi közösségben azáltal, hogy produkcióval rendszeresen vendégeskedik Bulgária területén?

Tekinthejtük Magyarországot földrajzi fekvésénél fogva – Európa szívében – az öreg kontinens keleti és nyugati kultúrája metszéspontjának, a kettő közti dialógus fontos terének? Hogy e kérdést megválaszolhassuk, meg kell vizsgálnunk a legtágabb értelemben vett színművészetet és fejlődésének alakulását e két területen.

Nyugat-Európa a 20. század végén belép a posztmodernizmus korába. Lyotard szerint posztmodernizmus leszámol a „nagy narratívákkal” és a múlt tekintélyeivel. A színművészet szférájában ez a felfogásbeli váltás elsősorban abban nyilvánul meg, hogy többé nem beszélnek „drámáról”, hanem azt inkább „színházi szövegnek”, sőt egyszerűen csak „szövegnek” tekintik, mely végtelen számú kontextust feltételez.

A posztmodern esztétika legfontosabb képviselőjének a színművészet terén Robert Wilsont tartják, akinek előadásai magukon viselik ezen új esztétika minden jegyét: kollázsszerűség, multimediális jelleg, interkulturalitás, a különböző audiovizuális nyelvek szimultán jelenléte.

A Malko Teatro mintha beépítené e stratégiákat színművészeti felfogásába, anélkül azonban, hogy szándékoltan az általuk feltételezett formára összpontosítana. Ehelyett szűrőként, fényrekeszként használja őket, mely különböző árnyalatokat kölcsönöz a színpad jelentette energiamezőnek. E hozzáállás határozza meg a Malko Teatro azon igen

естетика като цяло – колажност, мултимедийност, интертекстуалност, симултаност на съществуване на отделни езици.

Като че ли Малко театро адаптира тези стратегии в своя подход към театралното изкуство, без да се фокусира преднамерено във формата, която предпочитат. Вместо това, те ги използват като филтър, като бленда, придаваща различни нюанси на енергийното поле на сцената. Тази тяхна нагласа определя и много важното качество на Малко театро – да не се ограничават в конкретните измерения на естетическите концепции. Именно това им дава предимството на отворен и развиващ се театър – в крак с темпото на процесите в световното изкуство.

В началото на ХХІ в. се появява хипотезата за така наречения хипермодернизъм в театъра на Западна Европа. По дефиниция това е течение в живописната и скулптурата, базиращо се на възпроизвеждането на реалността с всичките ѝ детайли, подобно на снимка с висока резолюция. Появата на тази естетика говори за новия глад у публиката за докосване до реалността, за преживяване, в което зрителят става свидетел на естествен, жив процес, т.е. на автентичен живот, в който би могъл да се припознае буквално.

Ето защо днес театралното изкуство все повече започва да търси сюжети без претенция за изключителност на събитията или на участниците в тях – търсене, което досега е било във фокуса на модернизма и отчасти на постмодернизма.

В логиката на тези процеси се обособява автентизмът – една от естетиките на съвременния театър. Тук текста е само градивният материал, чрез който театърът изследва човека в неговата автентична психическа дейност. Необходимо е да се отбележи този важен момент от съвременната театрална действителност. Днес театърът се стреми да превърне актьора на сцената в човек, който е също толкова земен и реален, колкото са хората в салона. Представител на естетиката на автентизма е литовският режисьор Алвис Херманис. В едно от интервюта си по повод спектакъла „Соня” на въпроса „Защо избрахте мъж за ролята на Соня?” Алвис Херманис отговаря така: „Съмнявам се, че душата притежава пол.” Тези думи обобщават философията на театъра на автентизма – не персонажът, а душата разказва историята.

Хипермодернизмът в театъра придобива израз и в друго естетическо течение – т.нар. театър на образите. Той се стреми към непосредствено въздействие върху зрителя чрез средства като движението, танца, кинетиката и материалността на сценографията и предметите, светлинните и звуковите ефекти, фонетиката на произнесенния текст – чрез нов „визуален” език, съдържащ в себе си уникална за всяко представление знакова система. Много често театърът на образите се стреми да предаде на зрителя обобщеното значение на спектакъла, като понякога това става директно чрез много ярък визуален знак или чрез семиотична система, която постепенно, по време на действието, разкрива това значение или послание. Театърът на образите, или визуалният театър, търси не толкова умозрителното възприятие на случващото се на сцената, а непосредствената емоционална реакция от страна на зрителя.

Много са допирните точки между представленията на Малко театро и

важната му черта е, че не ограничава своята естетика до конкретни форми, а търси универсални принципи, които да бъдат приложими в различни контексти. Друга важна особеност на Малко театро е, че не се ограничава до традиционните театрални форми, а търси нови, които да бъдат приложими в различни контексти.

Във втората част на книгата се разглежда ролята на театъра в съвременното общество. Тук се разглежда как театърът може да бъде средство за социална критика и промяна. Разглежда се как театърът може да бъде средство за социална интеграция и социална мобилност. Разглежда се как театърът може да бъде средство за социална еманципация и социална справедливост.

Във втората част на книгата се разглежда ролята на театъра в съвременното общество. Тук се разглежда как театърът може да бъде средство за социална критика и промяна. Разглежда се как театърът може да бъде средство за социална интеграция и социална мобилност. Разглежда се как театърът може да бъде средство за социална еманципация и социална справедливост.

Ето защо днес театралното изкуство все повече започва да търси сюжети без претенция за изключителност на събитията или на участниците в тях – търсене, което досега е било във фокуса на модернизма и отчасти на постмодернизма. В логиката на тези процеси се обособява автентизмът – една от естетиките на съвременния театър. Тук текста е само градивният материал, чрез който театърът изследва човека в неговата автентична психическа дейност. Необходимо е да се отбележи този важен момент от съвременната театрална действителност. Днес театърът се стреми да превърне актьора на сцената в човек, който е също толкова земен и реален, колкото са хората в салона. Представител на естетиката на автентизма е литовският режисьор Алвис Херманис. В едно от интервюта си по повод спектакъла „Соня” на въпроса „Защо избрахте мъж за ролята на Соня?” Алвис Херманис отговаря така: „Съмнявам се, че душата притежава пол.” Тези думи обобщават философията на театъра на автентизма – не персонажът, а душата разказва историята.

Хипермодернизмът в театъра придобива израз и в друго естетическо течение – т.нар. театър на образите. Той се стреми към непосредствено въздействие върху зрителя чрез средства като движението, танца, кинетиката и материалността на сценографията и предметите, светлинните и звуковите ефекти, фонетиката на произнесенния текст – чрез нов „визуален” език, съдържащ в себе си уникална за всяко представление знакова система. Много често театърът на образите се стреми да предаде на зрителя обобщеното значение на спектакъла, като понякога това става директно чрез много ярък визуален знак или чрез семиотична система, която постепенно, по време на действието, разкрива това значение или послание. Театърът на образите, или визуалният театър, търси не толкова умозрителното възприятие на случващото се на сцената, а непосредствената емоционална реакция от страна на зрителя.

Много са допирните точки между представленията на Малко театро и

съвременните театрални търсения. Подобно на Театъра на образите, те отхвърлят вербалността и разказността по начина, по който се ползват в традиционния театър. „Визуалната“ естетика в техните спектакли скъсва с психологическата мотивация и традиционното изграждане на сценичния персонаж, с традиционно действие, разказващо някакъв възможно протичащ сюжет, освобождава се от имитативната или метафорична сценография. Образът играе все по-голяма роля в тяхната естетика, превръщайки се в основен носител на смисъла и посланията на представлението. Той играе ролята на алтернатива на текста, фабулата или действието, превръщайки ги в последователно променящи се картини, които изграждат нов вид връзка с публиката.

В същото време в България процесите на развитие в театъра са движения най-вече от две поколения режисьори.

Първото поколение включва най-условно режисьорите Иван Станев, Теди Москов, Възкресия Вихрова, Александър Морфов. В тяхната работа се наблюдават елементи от т. нар. физически театър, от съвременни форми на клоуната и сценичната гротеска и т.н. Тази група творци дебютира в средата на 80-те години, като развива своята професионална дейност основно през 90-те. Критиката ги нарича ту „закъснели модернисти“, ту „авангардисти“, тъй като за тях е характерен индивидуалистичният подход. В работата им се откриват елементи от откритията на експресионизма, сюрреализма, неореализма, лабораторният театър на 60-те, мюзикхола, Чаплин. Въпреки че се забелязват и препратки към постмодерните шага на британската група Монти Пайтън, те остават съсредоточени в откритията на авангарда от XX в. От средата на 90-те обаче „опитомяват“ авангарда, изоставят революционната демонстрация на собствената си индивидуалност и преминават в естетиката на постмодернизма.

Другото важно за периода поколение е на Галин Стоев, Явор Гърдев, Лилия Абаджиева, Елена Панайотова, Десислава Шпатова. Те дебютират около средата на 90-те години и директно наследяват опита на предходното поколение в използването на постмодерния подход в театъра. Всички тези режисьори, въпреки че се различават значително помежду си, са обединени от общото явление на хедонистична наслада от играта с цитати и препратки. Ала в началото на новото хилядолетие работата на тези режисьори претърпява значителна трансформация. За Лилия Абаджиева това се изразява в смесване на собствения ѝ експресивно-пластически театър с естетиката на психологическата сцена, Галин Стоев запазва някои елементи от постмодерните си игри от 90-те, но се насочва към театъра на автентичното преживяване в реално време, а Явор Гърдев – към естетиката на Театъра на образите.

За да потърсим мястото на Малко театро в контекста на изброените примери на театрални прояви и естетики, нека разгледаме представлението „Зебра“, създадено върху едноименната пиеса на Яна Добрева, писана специално за Габриела Хаджикостова. Ето какво казва Габриела за спектакъла: „Експериментираме с нова театрална форма, в която различните жанрове не подпомагат драматичното въздействие едновременно или подчинявайки се един на друг, а сякаш разкъсват

jelenik meg, azokat egymást váltó képekké változtatva, melyek újfajta kapcsolatot alakítanak ki a közönséggel.

Ezzel egy időben Bulgáriában a színművészet fejlődési folyamatainak elsősorban a rendezők két nemzedéke volt a mozgatórugója.

Az elsőhöz tartozik – nagy vonalakban – Ivan Sztanев, Tedi Moszkov, Vazkreszija Viharova és Alekszandar Morfov. Munkájukban megfigyelhetők az ún. fizikai színház, a bohócjáték és a színpadi groteszk kortárs formái stb. E művészek csoportja a 80-as évek közepén mutatkozott be, de saját professzionális tevékenységük a 90-es években bontakozott ki. A kritikusok hol „megkéssett modernistáknak”, hol „avantgardistáknak” nevezték őket, mivel individualisztikus hozzáállás jellemezte őket. Munkájukon felfedezhető az expresszionizmus, a szürrealizmus, a 60-as évek laboratóriumi színháza, a music hall és Chaplin hatása. Noha tetten érhetők a brit Monty Python csoport posztmodern bohózataira való utalások, ez nem változtat azon, hogy munkásságuk a 20. századi avantgárdra koncentrál. A 90-es évek közepére e szerzők avantgardizmusa „lecsillapodott”. Maguk mögött hagyták individualizmusuk forradalmi demonstrációját, s magukévá tették a posztmodernizmus esztétikáját.

A korszak másik fontos nemzedékét Galin Sztoev, Javor Gardev, Lilija Abadzsieva, Elena Panajotova és Deszislava Spatova alkották. Ők a 90-es évek közepén debütáltak, s közvetlen követői voltak az előző generáció posztmodernista megközelítésének. Bár sok szempontból különböztek egymástól, mindnyájukat jellemezte az idézetekkel és utalásokkal való játék hedonisztikus öröme.

Az új évezred elején azonban e nemzedék tevékenysége jelentős átalakuláson ment keresztül. Lilija Abadzsieva esetében ez abban nyilvánult meg, hogy saját expresszív-plasztikus színházát a pszichológiai színpad esztétikájával ötvözte. Galin Sztoev megőrizte 90-es évekbeli posztmodern kísérleteinek egyes elemeit, de a valós idejű autentikus élmény színháza irányába mozdult el. Javor Gardev pedig a képek színháza esztétikája felé fordult.

Hogy a Malko Teatrót a felsorolt színpadi megnyilatkozások és esztétikák kontextusába helyezhessük, vizsgáljuk meg a *Zebra* című produkciót, mely Jana Dobрева azonos című, külön Hadzsikosztova Gabriella számára írt darabjából készült. Gabriella a következőt mondta róla: „Új színpadi formával kísérletezünk, melyben a különböző műfajok nem egy időben vagy egymásnak alárendelve segítik elő a drámai hatást, hanem szinte darabokra szedik a szöveget, s mindegyik a saját pályáját követi. Az egyik elénekli, a másik eltáncolja, a harmadik filmet készít belőle, a negyedik szavak nélkül játssza el stb., s mind anélkül, hogy a többivel törődne. Az egység egyedül a nézőben születhet meg. Ő az alkotói folyamat utolsó láncszeme.” Ez a nyilatkozat azt a benyomást kelti, hogy itt a színművész dramaturgiai anyaghoz való hozzáállása eltér a megszokottól. Feladata nem az, hogy „színpadi nyelvre” fordítsa a darabot. Ellenkezőleg – a darab már csak kiindulópontot, ihletet ad a színésznek, aki saját ötleteket generál, melyekkel a „darabot” „szövegek” és műfajok kollázsává bontja le. Gyakorlatilag az eredeti anyag – a *Zebra* című darab – teljes értékű posztmodernista megközelítéséről beszélünk. A különlegességet jelen esetben az jelenti, hogy a Malko Teatro alapítói nem olyan szöveget keresnek, amely maga is viseli a posztmodernizmus jegyeit, hanem egy

текста на парчета, и всеки жанр следва единствено своя къс. Един го изпява, друг го изтанцува, трети прави филм, четвърти го изиграва без думи и т.н. без да се интересува от останалите части. Единството би могло да се роди единствено у зрителя. Той е последната брънка на творението.“ Казаното от нея създава впечатление, че подхода на театралния творец към драматургичния материал е различен. Задача тук не е била да се „преведе“ смисъла на пиесата на театрален език. Напротив – пиесата вече е само отправна точка, вдъхновение за театралния творец, който генерира свои идеи, чрез които разгражда „пиесата“ до колаж от „текстове“ и жанрове. На практика говорим за пълноценен постмодерен подход към изходния материал – пиесата „Зебра“. Уникалното в случая е, че Малко театро в лицето на своите създатели не търси текст, който сам по себе си да носи белезите на Постмодернизма, а свежда един съществуващ текст с различни естетически качества до принципа на постмодерното произведение на изкуство. Умението на Малко театро да вдъхва съвременен дух в текстовете, с които се занимава е изключително важен фактор, който ни кара да отнасяме работата на театъра по-скоро към западните театрални практики, отколкото към разнопосочните търсения на българските театри от последните двадесет години.

Що се отнася до качествата на самото представление „Зебра“, то съдържа в себе си допирни точки и до по-съвременните театрални естетики, за които стана дума по-горе. Автентизмът е основна посока в актьорското изкуство на Габриела Хаджикостова, което може да се проследи във всички нейни представления. Чрез превръщане на автентичното изживяване в своя основна задача, Габриела Хаджикостова доближава театралното случване непосредствено близо до зрителя, който се чувства комфортно като участник в създадения диалог между представлението и зрителната зала.

Умелото използване на ярка образност, вдъхнато от режисьора Ищван Наги още повече обогатява възприятието на спектакъла, изграждайки свой собствен образен език като алтернативен канал за провеждане на послания до публиката. Това вече не са послания със знак на препоръки и лозунги, а послания – въпроси, опасения и провокации, които атакуват интелектуалния ресурс на зрителя по един неагресивен и дори неосъзнат от самия зрител път.

Този, а и останалите спектакли на Малко театро доказват, че той има много повече сходства с културните феномени в Западна Европа, отколкото с българските театрални прояви. В България през последните 20 години се наблюдава едно закъсняло, по политически причини, преоткриване на постмодернизма и хипермодернизма, в което двете знакови поколения режисьори не отстояват единна посока на своя интерес, а „гребат с пълни шепи“ от откритията, случили се значително по-рано на Запад. В този особен процес мястото на Малко театро е мястото на първоносител, място на avant-garde. Чрез дейността си и гостуванията си в България, Габриела Хаджикостова, Ищван Наги и всички техни творчески допринасят за пренасянето на откритията на Западна Европа, които по-късно българските режисьори усвояват и развиват в границите на страната.

мár létező, eltérő esztétikai tulajdonságokkal rendelkező szöveget alakítanak át posztmodern művé. A Malko Teatro képessége, hogy korszerű életet leheljen a szövegekbe, melyekkel dolgozik, rendkívül fontos tényező, melynek alapján a színház munkásságát inkább a nyugati színházi gyakorlathoz, mint az utóbbi húsz év több irányban kísérletező bolgár színművészetéhez sorolhatjuk.

Ami maga a *Zebra* című előadás sajátosságait illeti, találhatók benne érintkezési pontok a modernebb színházi esztétikákkal is, melyeket fentebb ismertettünk. Az autentizmus Hadzsikosztova Gabriella művészetének alapvető iránya, amit minden fellépésében megfigyelhetünk. Azáltal, hogy az autentikus átélést teszi meg alapvető feladatának, a színpadon történeteket a néző közvetlen közelségébe viszi, aki így könnyebben érezheti magát az előadás és a közönség között kialakuló párbeszéd részesének.

Az élénk képszerűség ügyes felhasználása, mely Nagy István rendező érdeme, még inkább gazdagítja az előadás érzékekre gyakorolt hatását, saját képi nyelvet alakítva ki, mely az üzenetek átadásának alternatív csatornáját képezi. S ezek az üzenetek már nem utalások vagy jelszavak, hanem kérdések, aggodalmak és provokációk, melyek támadást intéznek a néző intellektuális tartalékai ellen, de egyáltalán nem agresszíven, sőt a néző számára is észrevétlenül.

Ez az előadás és a Malko Teatro többi produkciója is bizonyítja, hogy a színház jóval több hasonlóságot mutat a nyugat-európai kulturális jelenségekkel, mint a bolgár színház megnyilvánulásai. Bulgáriában az utóbbi húsz évben megfigyelhető a posztmodernizmus és hipermodernizmus egyfajta megkésett, politikai okokból bekövetkező újrafelfedezése, amelyben a rendezők két meghatározó nemzedéke nem tart ki egy irány mellett, hanem „két kézzel markolja” az újításokat, melyeket Nyugaton már jóval korábban felfedeztek. Ebben a sajátos folyamatban a Malko Teatro az előőr – az avant-garde – szerepét tölti be. Hadzsikosztova Gabriella, Nagy István és minden művésztársuk tevékenységükkel és vendégeskedéseikkel a nyugat-európai újításokat hozzák Bulgáriába, melyeket a helyi rendezők elsajátítanak és az ország határain belül fejlesztenek tovább.

Fordította: Kovács Lajos Gergely

ЕДИНА СВОРЕН

Срамота за паметта,
която е пристастена към Всяко нещо,
което помни

SZVOREN EDINA

*Megszégyenítő vonása az emlékezetnek,
hogy mindenre vágyik, amit megőriz*

ТАТКО ТАКА И НЕ ВИДЯ Майка на нейните Закътани пейки, с парчетата вестник, висящи от ръкавите на палтото ѝ.

Татко беше учител по рисуване в 57-мо Основно училище “Божидар Петров” в София, а за Майка беше уредил място в кухнята. Майка учеше бавно езика, макар че планът ѝ беше някога да има собствени ученици. Страхуваше се, че изпаренията от храната загрозяват кожата на лицето ѝ, ревеше над мивката, когато в нейно присъствие готвачките преминеха на банатски диалект. Подобни прекалености предизвикваха усмивка у Татко. Вкъщи той прегръщаше Майка и кротко я мъмреше, все едно му беше ученичка или дете. С тази кротост Татко си заслужава отличие за Деня на учителя.

Живеехме в квартал Враждебна, откъм овесените ниви. Улиците бяха с номера, а над къщите се виждаше как колесникът излиза от самолета. Подаваше се като изпращане, което се изхвърля над главите на жителите на Враждебна. Страхувах се от кучетата в квартала. Събирах се на глутници и се държах по-ужасно от пътниците в автобус №90, който се движи по Ботевградско шосе. Татко ми подари свирка за гонене на дивеч и вече не ме беше толкова страх. Той ми е казал, че заекването ми се дължи на уплахата от кучета, а Майка казва, че е заради смяната на езика. Много се караха на тази тема. Виждах как Майка налага баща ми с дългата дръжка на памучната пазарска чанта. Беше си внушила, че Татко се срамува от нея, понеже работи в училищния стол. Изреченията на Майка често се състоят само от думи с главна буква. Мия Чинии С Университетска Диплома.

Цанко беше най-добрият приятел на Татко. Цанко Тодоров. Финият профил на лицето му хармонираше с печената керамика на вазите, по които Татко рисуваше котки. Цанко понякога помагаше на Татко в грънчарската работа, но все нещо разваляше. В началото и Майка въртеше с тях грънчарското колело. Когато Цанко оставаше у нас да преспи, родителите ми му правеха легло от допълнителните дунапени на детското креватче. Цанко миришеше на кибрит. За осмия си рожден ден получих от него триоктавен съветски синтетизатор. Татко понякога ме вземаше със себе си в Двореца на културата и на хоровите състезания на учениците от музикалното училище, но мен човешкият глас ме отвращава, като слушам писъците и хърканията, които издава. Звукът на синтетизатора нищо не ми напомня — нито плач, нито крясъци.

Цанко работеше в Института по литература и ми поднасяше учебния материал в стихове. В ритъма явно имаше нещо, защото ги казвах без да заеквам. Татко ми каза, че Цанко пише стихотворения за спомените. Взе антологията на българските поети и зачете преведените на унгарски стихотворения на Цанко. Съхранявам спомена в хладилник — нещо такова. Цанко и Татко понякога ме водеха на Витоша с лифта, но Майка веднъж ми каза, че Дори И Да Ходя на Излети, Кожата На Лицето Ми Няма Да Стане По-хубава От Нейната. Никога не идваше с нас.

В училище, не си спомням дали се сприятелявах с тези, с които седях на един чин, или стоях на един чин с тези, с които се бях сприятелила, но когато моите съученици идваха у дома, майка се затваряше в кухнята. Казваше: Не Го

АПА МАР НЕМ ЛАТНАТА Anyát a Szélvédett Padokon, kabátujjából kicsüngő újságpapírral.

Apa az 57. számú Bozsidar Petrov Általános Iskolában tanított rajzot Szófiában, és Anyának állást szerzett a konyhán. Anya lassan tanulta a nyelvet, pedig az volt a terve, hogy később magántanítványokat fogad. Félt, hogy az ételgőz elcsúfítja az arcbőrt, és belesírt a mosogatóba, ha a szakácsnők bánáti dialektusra váltottak a jelenlétében. Apám megmosolyogta a túlzásait. Otthon ölébe vonta Anyát, és gyöngéden dorgálta, mintha ő is a tanítványa vagy a gyereke lenne. Apám a pedagógusnapi kitüntetését is ezzel a gyöngédségével érdemelte ki.

A Vrazsdebna negyed zabföldek fölőli szegletében laktunk. Az utcák számozottak voltak, és a házak fölött látni lehetett a futóművüket kieresztő repülőket. Mintha a széketüket tolták volna ki magukból a Vrazsdebnában lakók fejére. Féltam a környékbeli kutyáktól. Ha falkába verődtek, borzalmasabban viselkedtek, mint a Botevgrad fason közlekedő 90-es autóbusz utazóközönsége. Amikor Apa megajándékozott egy vadriasztó sípval, már nem féltam annyira. Ő azt mondta, a kutyáktól való félelmemben kezdtem dadogni, anyám pedig azt, hogy a nyelvváltás miatt. Ezen rengeteget veszekedtek. Néha láttam, hogy anyám a pamut bevásárlószatyor hosszú fülével csépli apámat. Fejébe vette, hogy Apa szégyelli őt, amiért az iskolakonyhán dolgozik. Anya mondatai néha csupa nagy kezdőbetűs szóból álltak. Egri Diplomával Mosogatok.

Canko volt Apa legjobb barátja, Canko Todorov. Finom metszésű arca szépen illeszkedett Apa macskákkal telepingált, égetett mázas virágvázái közé. Canko néha segített Apának az agyagozásban, de mindig elrontott valamit. Eleinte anyám is velük korongozott. Amikor Canko nálunk aludt, szüleim a gyerekágy pótszivacsából készítettek neki fekhelyet. Cankónak gyufaillata volt. A nyolcadik születésnapomra kaptam tőle egy háromoktávos szovjet szintetizátort. Apám néha elvitt magával a Kultúrpalotába meg a zeneiskolások kórusversenyére, de én iszonyodtam az emberi hangtól, ahogy sípítzik meg hörög. A szintetizátor hangja nem emlékeztetett sem sírásra, sem kiabálásra.

Canko az Irodalomtudományi Intézetben dolgozott, és versbe szedte nekem a tananyagot. Ha ritmusa volt valaminek, elmondtam dadogás nélkül. Apa elárulta, hogy Canko verseket ír az emlékezetéről. Előkereste a bolgár költők antológiáját, és fölolvassott Canko magyarra fordított költeményeiből. Hűtőszekrényben őrzöm az emlékeimet – ilyeneket. Canko és Apa néha föl vitt libegővel a Vitosára, de Anya egyszer azt mondta nekem, hogy Még Ha Sokat Kirándulok, Sem Lesz Szebb Az Arcbőrom Az Övénel. Nem tartott velünk sosem.

Nem emlékszem, hogy az iskolában azokkal barátkoztam-e, akik mellém ültek, vagy azok ültek mellém, akikkel barátkoztam, de mikor hazakísértek az osztálytársaim, anyám magára zárta a konyhaajtót. Azt mondta, hogy Nem Szeretem Őt, és Nála Mindenki Más Fontosabb. Apám később a szemetesben találta meg az oltási könyvet meg Anya egri diplomáját: ketten törölgettük róla a májkrémfoltokat.

Már leraktuk a pótszivacsokat a földre, a szobákban pedig lekapcsoltuk a villanyt, de Apa meg Canko még a konyhában beszélgetett. Anya valamiért nem akarta, hogy a paplan alatt hozzábújjak, és a lábfejjével fejtette le magáról a combomat. Erős, hajlékony lába volt, mikor még nem fagytak el az ízületei. Apák nagyon sokáig sutyorogtak.

Обичам, Всеки Друг Ми Е По-важен. Впоследствие Татко намери в боклука имунизационния ми паспорт и университетската диплома на Майка: избърсахме петната от пастет по тях.

Дори след като допълнителните дунапрени бяха постлани на земята, а лампите угасени, Татко и Цанко продължаваха да разговарят в кухнята. По някаква причина Майка не искаше да ме гушне под юргана и избута с крак бедрото ми. Имаше силен и гъвкав крак, преди ставите ѝ да се схванат. Таткови продължаваха дълго да си шушукат. Майка изведнъж се надигна на лакти върху косата ми. Чуваш ли ги?, разтърси ме. Срита юргана и се промъкна боса до кухненската врата. След това се заплака и ме прати да си легна в леглото.

Блудствахте! - изрече на другия ден, след като Цанко си беше отишъл. Знам, Че Нощес Блудствахте! Татко и аз направо онемяхме от изненада. Първо не разбрах думата. Но после ме омагьоса, че и двама мъже могат да имат нещо помежду си и от този момент зорко наблюдавах хора, животни и растения. В автобус №90 съвещавах всевъзможни пътници: едноръкият градинар с униформата от Докторската градинка с жената със синия костюм, момиченцето с тричетвъртитите чорапки, което се качи на Булеварда, с леличката с кока, чиято уста миришеше, едва си поемах дъх от възбуда. След този случай дълго време се страхувах да докосна съучениците си, родителите си, домашните животни на съседите ми по чин. Смятах, че е невъзможно някой, който ме потупва по рамото или ме гали по бузата, да не се интересува от пичката ми. Искаше ми се да блудствам – с всеки. Но най-вече с Татко, Майка и миришещия на кибрит Цанко.

След като го изгониха от Института по литература, Цанко си намери работа по строежите. Когато идваше да види баща ми след работа, ми позволяваше да изчовъркам от косата му втвърдените капки цимент. Навеждаше глава на една страна и затваряше очи. Клепачите му имаха лилав отенък и сияеха. Майка беснееше в кухнята. Вестта, че Цанко е починал, научих от Татко. Паднал от едно скеле на булевард "Сливница". Татко ходил да идентифицира трупа. Татко каза, че Цанко се е самоубил, а Майка, че са го блъснали. Разбира се, пак се скараха – спомням си, че от безсилие Майка си раздра кожата на лицето. Тази Държава Е Същински Ад, закрещя. А аз, от този момент, много внимавах в автобус №90: може ли нещо да спре кондуктора да посегне на живота на пътниците или на своя?

Едно лято Татко трябваше да води на черноморски лагер слепи и слабо виждащи деца. По това време се бяха появили нови партии и се заведе следствие по повод смъртта на Цанко. Татко дупчеше картичките с буквите на брайловата азбука, защото децата в лагера го бяха научили да си пише името. Майка не вярваше на Татко: според нея не беше вярно, че в лагера нямало телефон. Татко ти се занася с разни цицести Пенки, каза, и удари с длан по клавишите на получения от Цанко синтезатор. Още преди Татко да се върне от море, Майка нахвърли в един куфар най-важните неща и ме тикна в едно такси. Каза, че отиваме на почивка и Татко ни чака на гарата. Не ми позволи да взема синтезатора, само свирката и антологията на българските поети. На Централна гара се качихме на влак за Унгария. Майка скоро заспа, а аз обиколих всички вагони, но не намерих

Anya egyszer csak felkönyökölt, rá a hajamra. Hallod?, rázogatótt. Lerúgta magáról a paplant, és mezítláb a konyhaajtóhoz settenkedett. Aztán sírni kezdett, és az ágyamba zavart.

Üzekedtetek!, mondta másnap, miután Canko elment. Tudom, Hogy Az Éjjel Üzekedtetek! Apa meg én nem jutottunk szóhoz a meglepetéstől. Először nem értettem a szót. De aztán megbabonázott, hogy két férfinak is lehet egymással dolga, s attól fogva árgus szemekkel figyeltem az embereket, az állatokat, a növényeket. A 90-es autóbuszon a lehető legkülönbözőbb utasokat párosítottam össze: a Doktorszka Gradina egyenruháját viselő félkarú kertészt a kék kosztümös nővel, a Sugárútnál fölszálló térdzoknis kislányt a kontyos, szájszagú nénivel. Amikor véletlenül egymáshoz értek, az izgalomtól alig kaptam levegőt. Az eset után jó ideig féltem megérinteni az osztálytársaimat, a szüleimet, a padtársaim háziállatait. Nem értettem, hogyan lehetséges, hogy aki megkocogtatja a vállam vagy megsimogatja az arcom, nem érdeklődik a puncim iránt. Üzekedni szerettem volna – mindenkivel. De a legjobban Apával, Anyával és a gyufaillatú Cankóval.

Miután Cankót kirúgták az Irodalomtudományi Intézetből, építkezéseken dolgozott. Ha munka után látogatta meg apámat, megengedte, hogy a hajszálairól én húzkodjam le a megkövült cementcseppeket. Közben oldalra biccentette a fejét, és lehunyta a szemét. Lilás árnyalatú, fényes szemhéja volt. Anya közben a konyhában duzzogott. Apa hozta a hírt, hogy Canko meghalt. Leesett egy Szlivnyica sugárúti állványzatról. A holttestet Apának kellett azonosítania. Apa azt mondta, hogy Canko megölte magát, Anya pedig, hogy lelökték. Persze ezen is veszekedtek – emlékszem, tehetetlenségében Anya még a saját arcbőrébe is belemart. Ez Az Ország Maga A Pokol, kiabálta. Én pedig attól fogva nagyon figyeltem a 90-es buszon: mi tartja vissza a kalauzt attól, hogy az utasai életét – vagy a sajátját – kioltsa?

Egy nyáron Apa vak és gyengénlátó gyerekeket táboroztatott a Fekete-tenger partján. Akkor már új pártok alakultak, és nyomozás indult Canko halála ügyében. Apa a képeslapjain pontírással betűkkel lyuggatta át a papírt, mert a táborozók megtanították, hogyan kell vakbetűkkel leírni a nevét. Anya nem hitt Apának: szerinte hazugság volt, hogy a táborhelyen nincs telefonkészülék. Apád nagymellű Penkákkal cicázik, mondta, és tenyérrrel csapott a Cankótól kapott szintetizátor billentyűzetébe. Még mielőtt Apa megérkezett volna a tengerpartról, Anya bőröndbe dobálta a legfontosabb holmikat, és betuszkolt egy taxiba. Azt mondta, nyaralni megyünk, és Apa a vonaton vár minket. A szintetizátort nem vihettem magammal, de a vadsípot meg a bolgár költők antológiáját igen. A Központi pályaudvaron fölszálltunk egy Magyarország felé tartó vonatra. Anyát hamarosan elnyomta az álom, én pedig végigjártam az összes vagon, de Apát egyik kupéban sem találtam. Nem mertem vécére menni húsz órán keresztül, nehogy elkerüljük egymást Apával. Tizenkét Éves, És Behugyozik, mondta Anya, mikor fölébredt.

Most egy harminckét lakásos zuglói társasházban bérelek lakást. A konvektor fedelén újságokat melengetek Anyának. A régieket, amik elrongyolódtak, megpenészedtek vagy fölpuhultak, már kitepkedtem Anya kabátujjából meg a fűző nélküli máltai bakancsból. Anya csak olyankor jelentkezik, ha pénzt akar vagy tisztálkodni szeretne. Anyám azt mondja, a női magazinok papírja tartós, de hideg. Egyszer összeverekedett valakivel, aki nem tartotta tiszteletben, hogy a Szélvédett Pad az ő felségterülete. Amíg

Татко в никое купе. Цели двацет часа не посмях да отида на тоалетна, да не би да пропусна Татко. На Двацет И Се Напикава, каза Майка, когато се събуди.

Наемам апартамент в едно кооперативно блокче с трийсет и две жилища. Притоплям вестници за Майка върху газовия конвектор. Старите, които вече са се разпарцаливи, плесенявали или разкашвали, измъквам от ръкавите на палтото и от малтийските ботушки без връзки на Майка. Майка идва, когато има нужда от пари или иска да се измие. Майка казва, че хартията на женските списания е по-трайна, но държи студено. Веднъж се сбила с някого, който не уважил факта, че закътаната пейка си е нейна суверенна територия. Докато се къпе, чета заглавията във вестниците: скачащи паяци спират строеж в Лондон, лекар залива интимните части на любовницата си със солна киселина. Опитвам се да си представя какво правят хората, докато майка им се къпе. Гледат телевизия или спят, все едно в апартамента няма друг?

Чувам как майка затваря крана, изпуска водата, след което едно по едно отваря чекмеджетата на шкафа в банята: търси нещо, което може да обърне в пари. Когато идва, крия антологията на българските поети във втората редица, понеже вече е продала художествените ми албуми, сешоара на хазайката и скаринката за сандвичи. Майка прекрива вратата на банята. Грабвам топлатата вестникарска хартия и я натъпквам в ботушите и в ръкавите на палтото й. Изчаквам да се напъха в сюртука си и пъхвам в ръцете й малко пари. Майка има два чифта дрехи от малтийския орден: мръсните оставя под мивката, ще ги изваря в голямата бяла тенджерка. Не я моля да остане. Когато най-сетне си тръгне и затвори вратата след себе си, надувам свирката: Да Не Се Вясва Никога Повече.

Превод: Светла Кьосева

fürdik, az újságok szalagcímeit olvasgatom: ugrópókok miatt állt le egy londoni építkezés, sósavval öntötte le szeretője ágyékát egy orvos. Megpróbálom elképzelni, mivel foglalatostkodnak az emberek, amikor az anyjuk fürdik. Tévé néznek vagy alszanak, mintha senki más nem tartózkodna a lakásban?

Hallom, hogy Anya elzárja a csapot, leereszti a vizet, aztán szép sorban kinyitogatja a fürdőszobaszekrény fiókjait: keres valamit, amit pénzzé tehetne. Ha meglátogat, a bolgár költők antológiáját a könyvespolc második sorába rejtem, mert a képzőművészeti albumaimat, a főbérlőm hajszárítóját és a szendvicssütőmet már eladta. Anya most kilép a fürdőszobáján. Fogom a ropogós, meleg újságpapírt, és kibélelem vele a bakancsát meg a kabátja ujját. Megvárom, hogy fölvegye a hacukáit, aztán kezébe nyomok némi pénzt. Anyának két váltás ruhája van a máltaiaktól: a szennyesét a mosdókagyló alatt hagyja, nekem pedig ki kell majd főznöm a nagy fehér fazékban. Nem marasztalom Anyát. Ha végre elmegy, és becsukódik mögötte az ajtó, belefújok a vad-sípba, hogy Többé Ne Jöjjön Ide.

АНЖЕЛ ВАГЕНЩАЙН

Как тръгнах на Война,
за да донеса победата*

ANGEL WAGENSTEIN

*Hogyan indultam háborúba,
győzelmet aratni**

* Откъс от романа „Петокнижие“,
който излиза през 2021 г. В превод на Стефан Стойчев,
издаден от Български културен форум.

* Részlet az *Izsák öt könyve* c. regényéből,
amely 2021-ben jelenik meg
a Bolgár Kulturális Fórum kiadásában.

НАШЕТО ШИВАШКО АТЕЛИЕ „Мод паризиен“ се намираше на главната и, кажи-речи, единствена улица на Колодец – малко градче, по полски „местечко“, а по нашенски „щетл“. Витрина няхаме, а ниски прозорци с налепени изрезки от парижки и виенски модни журналы, на които се мъдреха елегантни джентълмени във фракове и прелестни виенски дами в розово, но доколкото си спомням, при нас не са били ушивани нито един фрак или розов дамски тоалет. Баща ми най-вече преобръщаше стари избелели кафтани и се радваше като дете, когато на проба пред огледалото преобръщаната за втори път дреха изглеждаше като нова – поне така твърдеше той през стиснатите си устни, в които държеше неимоверно количество карфици. Той беше добър шивач и тук е мястото да спомена любимата му история за това как бил ушил червен мундир на един драгун от лейбгвардията на Негово величество (лично аз никога не съм виждал драгуни в нашия Колодец), как клиентът останал много доволен, като се огледал в огледалото, но рекъл: „Не разбирам само защо за някакъв си мундир ти беше нужен цял месец, докато вашият еврейски Бог е създал целия свят за шест дни!“ Баща ми отвърнал: „Вижте му света, господин офицер, и погледнете този прекрасен мундир!“ Не вярвам това да е истина.

Аз бях осемнайсетгодишен, помагах на баща си в ателието, на празници и сватби стържех еврейски песнички на цигулка, а всеки петък четях на децата в синагогалното училище или по нашему Бейт А'Мидраш избрани глави от Танаха, или с други думи – Петокнижието. За четене – четях и, както казват, четях с чувство и от сърце, но не бих казал, че в цигулката бях коган. Учех да свиря при най-добрия стар учител Елиезер Пинкус, мир на праха му, мек човек беше и изумително деликатен, но един път не издържа и внимателно каза на баща ми: „Моля, не се засягайте, но вашият Ицик няма никакъв слух...“, на което баща ми сърдито възрази: „Че що му е слух? Той няма да слуша, а ще свири!“ И прав беше баща ми, сега криво-ляво свиря, или както вече уточних, стържа на цигулката, подарена ми от милия чичо Хаим за Бар Мицва, което ще рече при встъпването ми в религиозно пълнолетие, на тринайсетия ми рожден ден.

Аз бях мечтателно момче, пътешествах в мечтите си чак до Виена и неведнъж баща ми, Якоб или Яша Блуменфелд, ме изтръгваше от тези сладостни пътешествия с дървения шивашки метър, за да се озова мигновено отново в Колодец при Дрогобич, седнал на масата със забодена в недоуштия ръкав игра. В мечтите си аз винаги бях облечен в един от онези страховити парижки фракове от журналите, слизах от фиакър и подавах ръка, за да помогна на една прелестна госпожица в розова рокля да слезе, после се скланях, за да целуна тази нежна и пухкава ръчица, но винаги тъкмо в този момент баща ми ме цапваше с метъра по главата и така аз никога не узнах продължението на историята, нито коя беше тази прелестна госпожица и защо ѝ помагах да слезе от фиакъра. Вероятно съм гледал тази сцена някъде на кино.

Сетих се за киното. Понякога с каруца идваше чак от Лемберг, сиреч Львов, господин Льова Вайсман, журналист, издател на вестник и собственик на киноапарат, продаваше своето вестниче „Идише Хеймланд“, а вечерта в кафенето на Давид Лейбович показваше кино. Това бяха винаги филми, или по-скоро остатъци

SZÜLŐHELYEM KOLODEC, kicsiny városka, lengyelül „mjasztecsko“ avagy helyecske, a mi nyelvünkön „shtetl“, főutcáján – az egyetlen utcáján – volt a szabóműhelyünk, a Mode Parisienne. Kirakata nincs, az alacsony ablakokra párizsi és bécsi divatlapok oldalait ragasztgattuk. Ezeken elegáns frakkos urak és elragadó bécsi hölgyek pipiskedtek divatos, rózsaszínű ruhákban, de amennyire emlékszem, minálunk egyetlen frakk vagy rózsaszínű női toalett sem készült. Apám leginkább régi, kifakult kaftánokat fordított ki, és amikor a tükör előtt a másodjára is kifordított ruha újnak tetszett, úgy örült neki, mint egy gyermek. Legalábbis ezt állította félig összeszorított szájával, miközben hihetetlen mennyiségű tűt tartott ajkai közt. Jó szabó volt, és itt a helye, hogy megemlítssem kedvenc történetét: hogyan is varrt Őfelsége gárdistájának piros mundért – bár személyesen én soha nem láttam gárdistát a mi Kolodecünkben. Az ügyfél, miközben nagyon elégedetten nézegette magát a tükörben, azt mondta: „Csak azt nem értem, miért kellett egy egész hónap egy mundér megvarrásához, amikor a zsidó Isten az egész világot hat nap alatt teremtette!“ Apám pedig úgy válaszolt: „Nézze meg a világot, tiszt úr, és tekintse meg ezt a gyönyörű mundért!“ Nemigen tudom elhinni, hogy ez így megtörtént.

Tizenennyolc éves voltam, apámnak segitettem a műhelyben, ünnepkor, lakodalmon zsidó dalocskákat nyikorgattam a hegedűn, péntekenként pedig a zsinagóga iskolájában – a mi nyelvünkön a Bét Midrásban – válogatott fejezeteket olvastam fel a gyerekeknek a Tanakból, vagy másképpen Mózes öt könyvéből. Olvasásban még csak jó voltam, de hegedűsként már nem lehetett azt mondani, hogy egy Kogan lettem volna. A legjobb tanárnál, az öreg Elizer Pinkusnál tanultam, béke poraira, finom ember volt és rendkívül nemes viselkedésű. Egyszer azonban nem bírta tovább, és azt mondta apámnak: „Bántódás ne essék, de az önök Icikjének semmi hallása nincs!“ Erre az apám haragosan válaszolt: „Na és minek neki a hallás? Ő nem hallgat, hanem hegedül!“ Apámnak igaza volt. Ráérzésre játszottam, vagyis inkább csak nyikorgattam a hegedűt, amit a drága Haim nagybátyámtól, a bar micvám, vagyis a vallási nagykorúságom alkalmából kaptam, a tizenharmadik születésnapomra.

Ábrándozó fiú voltam, álmodozásaim során egészen Bécsig utazgattam, apám, Jákob, vagyis Blumenfeld Jása, nemegyszer fából készült méterrúd segítségével rángatott ki az édes utazásokból, úgyhogy egy szempillantás alatt visszakerültem a megvarrásra váró kaftánba szúrt tű mellé, a Drogobics melletti Kolodecbe. Képzetelemben mindig a divatlapokban látott, lenyűgözően elegáns párizsi frakkot viseltem, fiákerből pattantam ki, majd egy gyönyörű, rózsaszínű ruhás kisasszonynak is segitettem kiszállni, aztán lehajoltam finom illatú kezéhez, hogy csókkal illessem... de abban a pillanatban az apám fejbe vágott a méterrúddal, így soha nem tudtam meg történetem folytatását, mint ahogy azt sem, hogy ki az a csodálatos kisasszony és miért segitettem le a fiákerből. Valószínűleg valahol egy moziban láthattam ezt a jelenetet.

A moziról jut eszembe. Néha székéren érkezett Lembergből, tehát Lvovból mozigéjével Weissmann Ljova úr, újságíró, újságtulajdonos, aki a saját újságját a Jidise Heimatot árulta. Esténként filmeket vetített Lejbovics Dávid kávéházában. A filmek, helyesebben filmdarabkák, csodálatos, távoli világokról szóltak, ahol isteni szép nők laktak, akik lehunyták szemüket, amikor a gáláns urak szájon csókolták őket. Mi tudatlanok és éretlenek voltunk, így nem tudtuk felfogni ezeknek a jeleneteknek varázsát. Arról

от филми за чудесни далечни светове, населени с божествено красиви жени, които притварят клепачи, когато галантни кавалери ги целуват по устните. Ние бяхме непосветени и твърде прости, за да разбираме такива баровски сюжети, още повече, че господин Вайсман при сложилата се военна ситуация се снабдяваше с тези филми Бог знае откъде и надписите им (тогава кинематографът беше ням и с надписи) бяха датски, фламандски, шведски, а веднъж – японски или нещо подобно, а в Колодец при Дрогобич никой не говореше тези езици, особено японски. Само пощальонът Аврамчик, който бе участвал в Руско-турската война като свързочник, твърдеше, че разбирал турски, но за беда не се случи нито един турски филм. А веднъж помня, че гледахме един доста дълъг отрязък, който беше надолу с главата, някой се опита да свирне и да тропне с крака, ала господин Вайсман сърдито каза, че филмът си е такъв и че бърза да се прибере, преди да го е сварила нощта. И тъй, прелестните дами и кавалери се целуваха надолу с главата, което беше доста забавно. Понякога показваха военни прегледи, тогава Льова Вайсман патетично коментираше: „Нашата непобедима армия напредва неудържимо!“ Все едно в коя посока се движеха войниците – от ляво надясно или от дясно на ляво, идеха към нас или се отдалечаваха – коментарът беше един и същ: „Нашата непобедима армия напредва неудържимо!“ доста по-късно забелязах закономерността, че господин Вайсман казваше това само когато на проекцията надзърташе полицейският пристав пан Войтек.

На подобни, така да се каже, празници на изкуството идваха девойките от Колодец – имаше сред тях и наши си еврейки, и полякини, и украинки. Живеехме, трябва да ти кажа, общо взето, дружно и не се деляхме по религии и националности, но все пак ухаждахме нашите си – иначе я майка й ще те погледне накриво, я бащите ни сурово ще загатнат да не си правим илюзии, че ще ни се разреши да вземем мома нееврейка. По този повод с охота си преразказвахме историята за новопокръстения banker Голдберг, който омъжил дъщеря си за сина на покръстения фабрикант Зилберщайн и щастливо заявил: „Винаги съм мечтал за такъв зет – богат и симпатичен християнски младеж от добро еврейско семейство!“ Но това сигурно е виц, защото действителността далеч не беше такава и в Колодец нямаше банкери и фабриканти, дори съвсем напротив.

Но ставаше дума за киното и за обитателите на онези далечни и приказни светове, в които хората, както изглежда, нямаха друга грижа, освен да пият шампанско и после да се целуват. На такава една филмова сцена, когато дамата на екрана (екранът беше покривка с петно от кафе, което попадеше ту върху лицето й, ту върху лицето на кавалера), та когато дамата разтвори устни за целувка, аз неволно протегнах ръка и взех в горещата си длан ръчицата на Сара, сестрата на нашия равин Шмуел Бендавид. Тя не реагира, гледаше филма с широко отворени очи, след туй заедно с актрисата спусна клепачи и тогава аз се наведох и едва я докоснах със своите пламнали устни. Това трая миг, после, както изглежда, Сара усети, че аз не съм онзи от екрана, възмутено ме погледна и ми зашлеви плесница. Някои се изсмяха, някой подигравателно свирна с уста, в този миг приставът пан Войтек надзърна в кафенето и господи Льова Вайсман, който беше задрямал,

nem is beszélve, hogy Weissmann úr a hadiállapot miatt isten tudja, honnan szerezte ezeket a filmeket, a felirataik pedig, mivel ezek némafilmek voltak, dán, flamand, svéd, néha pedig japán vagy más nyelven íródtak. A Drogobics melletti Kolodecban senki nem értette ezeket a nyelveket, különösen a japánt nem. Csak az orosz-török háborúban összekötőként szolgáló Avramcsik postásunk állította, hogy tud törökül, de, pechjére, egyetlen török film sem volt. Emlékszem, egyszer elég hosszú részletet néztünk fejjel lefelé, mire valaki füttyülni kezdett meg dobogni a lábával, de Weissmann úr mérgesen azt mondta, hogy ez egy ilyen film, és különben is haza akar érni, mielőtt beesteledik. Így a csodálatos hölgyek és urak fejjel lefelé csókolóztak, ami elég szórakoztató volt. Néha, amikor katonai híradókat vetített, Weissmann Ljova patetikusan kommentált: „Legyőzhetetlen hadseregünk feltartóztathatatlanul nyomul előre!“ Mindegy volt, hogy milyen irányba mozogtak a katonák, jobbról balra vagy balról jobbra, jöttek felénk vagy távolodtak, a kommentár ugyanaz volt: „Legyőzhetetlen hadseregünk feltartóztathatatlanul nyomul előre!“ Később jöttem rá a törvényszerűsége: Weissmann úr mindig akkor mondta ezt, amikor a vetítésre Vojtek rendőrfőnök úr is benézett.

A vetítéshez hasonló kulturális eseményekre a kolodeci lányok is eljöttek. A mieink – zsidók, lengyelek és ukránok is. El kell mondanom neked, közösen éltünk, nem választott el bennünket vallás, nemzetiség, de azért mi a mieinknek udvaroltunk, más-különben vagy az ő anyukáik néztek ránk ferdén, vagy a mi apáink jegyezték meg nyersen, hogy ne legyenek illúzióink, úgysem engedik meg, hogy ne zsidó lányt vegyünk el. Ebből az apropóból mindig a frissen kikeresztelkedett Goldberg bankár történetét mesélgettük, aki férjhez adta lányát a szintén kikeresztelkedett Silberstein gyáros fiához, és kijelentette: „Mindig egy ilyen gazdag, szimpatikus, keresztény zsidó családból való fiatalembert szerettem volna vejemnek!“ Ez feltehetőleg vicc, hisz a valóság messze nem ilyen volt, és Kolodecban nem voltak bankárok vagy gyárosok, éppen ellenkezőleg.

De a moziról volt szó, s azoknak a távoli, mesés világoknak a lakóiról, akiknek, úgy tűnt, nem volt más gondjuk, mint pezsgőt inni és csókolózni. Egy ilyen filmjelet alatt, amikor a filmvászonon – ami egy asztalterítő volt, és a kávéfolt hol a hölgy, hol a gavallér fejére került – a hölgy szája csókra nyílt, én önkéntelenül kinyújtottam a kezem és forró tenyerembe vettem Sára kezecskéjét. Sára Bendavid Sámuel rabbink testvére volt. Ő nem reagált, tágra nyílt szemmel nézte a filmet majd a színésznővel együtt hunyta le a szemét, én pedig hozzáhajoltam és lángoló ajkaimmal lehetetlen módon megérintettem a száját. Ez csak egy pillanatig tartott, mivel Sára megérezte, hogy én vagyok az, s nem az, akit a vetítővászonon lát, felháborodva rám nézett és lekevert egy jókora pofont. Egyesek nevettek, mások füttyültek, de abban a pillanatban a kávéházban megjelent Vojtek úr, a rendőrfőnök és Weissmann úr, aki kicsit elbóskolt, felriadt és kijelentette: „Legyőzhetetlen hadseregünk feltartóztathatatlanul nyomul előre!“ Röviden: bizony nem jött össze, sem a rózsaszínű toalettbe öltözött fiákeres hölgygel, sem Sárával.

Weissmann Ljova úr izgalmas filmes estjein kívül a sábeszt élveztem, a zsidók szent szombat estjét, és nem csak azért, mert a következő napon nem kellett dolgozni. Szerettem, ahogy a család összegyűlt az ünnepi asztal körül, tisztán, megfésülködve, anyám által frissen vasalt, fehér, házilag készült vászoningben. Apám, én, Klára nővérem, Szabetaj Kranz, a vőlegénye, aki segédgyógyszerész volt Lvovban, és mi nagyon

се стресна и тържествено обяви: „Нашата непобедима армия напредва неудържимо!“ Накратко, не ми вървеше нито с дамата в розово от фиакъра, нито със Сара!

Освен по вълнуващите вечери с филмите на господин Льова Вайсман падах си по шабат – святата за евреите съботна вечер и не само заради това, че на другия ден не се работеше. Обичах, когато семейството се събираше около празничната трапеца – всички измити и причесани, с бели, току-що изгладени от мама ризи от домашно платно – баща ми, аз, сестра ми Клара и годеникът ѝ Сабетай Кранц, който беше помощник-аптекарь в Лвов и ние много се гордеехме с това, и чичо Хаим. Изслушвахме кратката молитва на баща ми, прославяща Адонай, единствен бог на евреите, следваше тържественото разчупване на още топлия хляб, горяха свеци в малкия бронзов седмосвещник и мир се стелеше върху целия Колодец. Даже християните се умълчаваха в тази вечер, нямаше ги обичайните пиянски песни и полски сбивания, но ако не си евреин, ти може би си мислиш, че и при нас съботната вечер е в събота? О, не! Има ли нещо, което у евреите да е като хората, та да се учудваш, че нашата съботна вечер е в петък и е така, честна дума!

После целият следващ ден – шабат – до залез слънце, евреите не похващат никаква работа и дори най-бедните се наслаждават и вдишват с пълни гърди радостния и дълбок съботен мир. Едни прескачат до синагогата да се помолят Богу, и се молят, като се поклашат в ритъма на непонятните староеврейски строфи дълго и унесено, други свършват тази работа надве-натри и излизат из главната улица да се поразходят и видят свят. Разминавайки се, те важно и дори тържествено си кимват и свалят по виенски маниер шапка, сякаш не са се виждали 12 години и сякаш вчера едва не се сбиха за това, че кокошките на единия влезли в градината на другия. Жените сърдечно се поздравяват с „Шабат шалом!“, „шалом“ значи „мир“, и действително всичко е мирно и тихо, и забравяш през този ден, че отново се носят слухове за казашки погроми в Русия, че дължиш еди-колко си на бакалина, че конят ти нещо понакуцва и не са на хубаво тия работи. И през целия този съботен мир, може би го знаеш, е грешно да се похваща каква да е работа, да се пали огън и дори да се пуши. В древни времена, говори се, това се наказвало със смърт, но по-късно, с развитието на някои по-хуманни идеи, смъртната присъда бе отменена и престъплението – обявено за грях с непредвидими последствия на Оня свят. Тъй или иначе, не се хваля, но това е велико изобретение на древните иудеи – почивният ден, дотогава никому не теквало, че един ден в седмицата може и да не се работи. И така настойчиво моите далечни предци налагали нововъведението си, че дори принудили Господ да си претупа работата за шест дни и на седмия като добър евреин да си отдъхне. Като ти добавя, че е забранено и е страховит грях на шабат да се докосваш до пари като белег на нещо дяволско и нечисто, макар че през останалите дни евреите не са чак на това доста крайно мнение, ще осъзнаеш целия дълбок и мъдър смисъл на Седмия ден. Дори има виц на тази тема, сигурно го знаеш, но мога пак да ти го разкажа:

Заспорили двама евреи от две съседни градчета чий равин е по-могъщ в духовните си връзки с бога и следователно по-способен да извършва чудеса.

„Разбира се, че нашият, и ще ти го докажа – рекъл единият. – Миналият шабат нашият ребе тръгна към синагогата, но не щеш ли, рукна дъжд като из

бүшккék voltunk rá, meg Haim nagybátyám. Meghallgattuk apám Adonájt dicsőítő rövid imáját, majd következett a még meleg, friss kenyér ünnepélyes megtörése. A hétkarú rézmenórában égtek a gyertyák, és egész Kolodect béke borította. Azon az estén a keresztények is csöndesek voltak. Nem hallatszott a szokásos részeg danolás, a lengyel verekedések félreismerhetetlen ricsaja; de ha te nem vagy zsidó, biztosan azt gondold, hogy nálunk a szombat este szombaton van. Ó, dehogy! Van egyáltalán valami a zsidóknál, ami olyan, mint a többi embernél? Akkor ne csodálkozz, mert a mi szombat esténk, becsszóra, pénteken van!

Aztán a következő napon, a sábeszi naplementéig, a zsidók semmit nem dolgoznak, és még a legszegényebbek is élvezik, és teli tüdővel lélegzik be az örömteli, mély, szombati békét. Egyesek beugranak a zsinagógába imádkozni az Örökkévalóhoz, kissé ingadozva, aprókat hajlongva, hosszan és álmodozva imádkoznak az ismeretlen óhéber strófák ritmusára, mások csak ímmel-ámmal, majd kimennek a Fő utcára sétálgatni, világot látni. Találkozáskor, bécsi szokás szerint, kalapot emelnek, fontoskodóan, sőt ünnepélyesen bólintanak, mintha tizenkét évig nem látták volna egymást, és mintha nem tegnap verekedtek volna össze azon, hogy egyikük tyúkjai bementek a másikjuk kertjébe. Az asszonyok szívélyesen üdvözlrik egymást. Sabat Salom, tehát békét! – és valóban minden csendes, békés. Ezen a napon elfelejtet, hogy újból hallani az oroszországi kozák pogromokról, hogy nem is tudod, mennyivel tartozol a fűszeresnek, hogy a lovad sántikál, és hogy mindezek a dolgok nem jót jelentenek. Talán tudod, az egész szombati béke alatt bűn bármit is dolgozni, tüzet rakni, sőt még dohányozni is. Mondják, ősi időkben ezért halálbüntetés járt, de később bizonyos humánus gondolatok fejlődésével a halálos ítéletet eltörölték, és helyette a vétket bűnné nyilvánították, s mint ilyennek, a túlvilágon beláthatatlan következményei lehetnek. Nem dicsekszem, de így vagy úgy, ez a pihenőnap az ősi zsidók kiváló találмányа. Addig senkinek nem jutott eszébe, hogy a hét egy napján ne kelljen dolgozni. Az én elődeim olyan erőteljesen vezették be ezt az újításukat, hogy még a Teremtőt is rábírták, hogy sebtében, hat nap alatt végezze el a munkáját és a hetedikén, mint egy rendes zsidó, pihenjen. A hetedik nap mély és bölcs értelmét csak akkor ismered meg, ha még azt is hozzáteszem, hogy sábeszkor ördögi és tisztátalan dolog, így tilos és förtelmes bűn pénzt érinteni – annak ellenére, hogy a többi napokon a zsidóknak erről nincs ilyen szélsőséges véleményük. Erről még egy vicc is van, te biztosan ismered, de azért elmesélem.

Két szomszédos városkából származó zsidó azon vitatkozott, hogy melyikük rabbijának erősebb a szellemi kapcsolata Istennel, és ennek következtében melyikük képes nagyobb csodákat tenni.

„Természetesen a miénk, és én be is bizonyítom neked – mondta az egyik. – Elmult sábeszkor a mi rabbink a zsinagóga felé indult, de képzeld el, úgy elkezdett ömleni az eső, mintha dézsából öntötték volna. Volt ugyan esernyője a rabbinak, de hogyan nyissa ki, hiszen szombaton minden munka tilos! Égre emelte szemét, Hasém azonnal megértette, és, nem fogod elhinni, de csodát tett! Jobbról eső, balról eső, középütt pedig egy száraz folyosó egészen a zsinagógáig! Na, mit szólsz hozzá?”

„Szólok bizony, de nem is akármit! Mult sábeszkor a mi rabbink az ima után hazafelé ment, és mit lát az úton? Egy százdolláros bankót. Na, most hogyan vegye fel,

ведро. Не че равинът си няма чадър, но нали в събота е забранена всякаква работа – как да го отвори? Погледна той към небето, Йехова веднага разбра и стана чудо, няма да повярваш: отляво дъжд, отдясно – дъжд, а в средата – сух коридор до самата синагога! Е, да кажеш нещо?!”

„Ще кажа, и още как! А нашият пък равин миналия шабат след молитвата се връщаше у дома и какво да види: на пътя лежи банкнота от сто долара! Ами сега? Как да я вземе, като е грешно да се пипат пари? Погледна нашият към небето, Йехова веднага го разбра и стана чудо: отляво – събота, отдясно – събота, а в средата, няма да повярваш – четвъртък!”

Апропо, четвъртък! Първият четвъртък на май 1918 година, в 10.30 часа преди обяд се случи нещо, което по-патетично настроените автори биха описали като „повратен момент в живота“, или може би „исторически миг“; в този повратен или исторически миг баща ми Якоб Блуменфелд взимаше мярка на десния ръкав от мундира на пристава пан Войтек, вероятно за някаква поправка, на масата беше седнал и пушеше чичо ми Хаим, известен като Хаймле – гуляйджия, непрокопсаник и много добър човек, единственият от рода ни, който беше ходил чак до Виена, и то не един път, а аз блеех, сиреч преструвах се, че работя.

И точно на това място от повествованието в ателието влезе, по-скоро се спусна – защото „Мод паризиен“ беше на три стъпала под равнището на тротоара – пощальонът Аврамчик с жълто листче в ръка. „Голяма новина за вас!“ – каза Аврамчик.

– Добра или лоша? – със свито сърце попита баща ми, захапал карфиците.

Аврамчик объркано поглеждаше ту към нас, ту към листчето, ту към господин пристава и явно не можеше да определи добра ли е новината, или не. Тогава пан Войтек, както се казва във военните комуникети, взе инициативата в свои ръце и грабна съобщението. Прочете го и оцени:

– Добра! Твоят син Исак Якоб Блуменфелд е мобилизиран Под Знамената на австро-унгарската армия и следва да се яви точно седем дни след получаването на настоящата призовка... и прочие, и прочие, и прочие. Поздравявам!

– Но той е още почти дете... – промърмори баща ми.

– Негово величество отлично знае дете ли е той, или истински мъж! Децата при това не целуват в тъмното госпожиците по време на киносеанс!

– Това ти ли го направи? – строго попита баща ми.

– Без да искам... – рекох, и това беше самата истина.

Баща ми ми удари символична плесница, явно предназначена да впечатли господин пристава.

– Ето, пред пан Войтек, и да ти е за урок.

– Добре – казах.

– А не може ли нещо... – каза баща ми – във връзка със сърдечната недостатъчност или нещо такова...

– Не, не! – отсече пан Войтек. – Престанете с тези ваши еврейски номера! Родината се нуждае от него! В този миг, в който победата никога не е била по-близо!

– По-близо до кого? – с огромно любопитство зададе въпроса си чичо Хаймле.

Приставът отвори уста да отвърне, но се замисли и доста бързо каза:

ha pénzhez érni bűn? Felnézett az égre, Hasém azonnal megértette és csodát tett: balra szombat, jobbra szombat, közepén csütörtök!”

MINDENKINEK, AMIT MEGÉRDEMEL, AVAGY A KONCENTRÁCIÓS TÁBOROKRÓL SZERETETTEL

Egyesek azt gondolják, hogy az irodalom tanulásának nincs gyakorlati haszna és csak két szünet közti időtöltésnek való, ami egyáltalán nem így van. Sőt, hogy Pinkus Elizer tanárunk bebizonyítsa ennek a látszólag felesleges tantárgynak a szükségességét, mesélt egy történetet a buta Mendelről, aki az akkori fővárosunkba, Bécsbe látogatva Goethe szobra előtt így szólt:

– Sem császár, sem hadvezér nem volt, sem akármilyen más. Csak azért áll itt, mert megírta az Útonállókat.

– Az Útonállók nem Goethétől, hanem Schillertől van – mondták neki.

– Na, látják, még Útonállókat sem írt és mégis milyen szobrot emeltek neki! – replikázott Mendel.

Nem mondanám, hogy az irodalmi foszlányoknak, melyek az iskolában úgy ragadtak rám, mint gyapjúpamacsok a tüskés bozóttra, hasznát vettem volna a kolodeci szabóműhelyben, de most, életemben először, igazán meggyőződhettem arról, hogy az irodalomleckék gyakorlati haszna vitathatatlan. Összehasonlítható, mondjuk, a mértannal, ahol is a jó öreg Eukleidész megtanítja kiszámítani, hogy hány négyzetcentiméter szövetből tudunk kihozni egy mellényt. Ebben az esetben Goethével (1749 – 1832) kapcsolatos ismereteimnek köszönhetően nehéz tábori munka helyett az irodába kerültem, Brückner főnök közvetlen vezetése alá. Nem tudom voltál-e már laktanyában, de az olyan hely, ahol a népköltészet mélységeiből spontán módon születnek a főnökök csúfnevei, amik aztán örökre rajtuk maradnak, mint anyajegy az orron. Adott esetben ismeretlen, hogy melyik költői lélek ragasztotta a főnökre a Retek nevet, de ezzel beletrafált a közepébe, mert pirosposzgásságával, a magasság és szélesség harmonikus azonosságával leginkább erre a csodálatos zöldségre hasonlított, függetlenül attól, hogy én Kolodecben soha nem találkoztam kopasz, csizmás retekkel.

Annak ellenére, hogy ez tabutéma volt, itt az ideje, hogy tudassam veled, mi is az A-17 Special Objekt, és mi is volt benne a valóban speciális. Az, hogy ágyúlövedék-hüvelyeket, tojás formájú repülőbombák és gyalogsági aknák külső borítását, valamint hasonló alkatrészeket gyártott. A fenyőgyanta és a terpentín friss illata, melyet a szellő hozott, meggyőzően tanúsította, hogy a fémhordók, amelyeket a vakvágányról szállított el rendszeresen egy vonatszerelvény, ismeretlen rendeltetésű vegyszert tartalmaztak.

Az egyes barakkok, munkahelyek, a dokumentációban betűkként, a termékeik pedig kódolt számokként jelentek meg. Az én történelmi feladatom az volt, hogy a

– Въпросът още се изяснява.

– А иначе добре ли е за евреите? – тревожно попита мама, внезапно появила се горе на стълбището, водещо към нашата кухня, от която се донасяше вкусен мирис на борш.

– В смисъл, госпожо Ребека? – попита приставът.

– В смисъл положението по фронтовете.

– Добро за нас.

– За нас? – учудено попита чичо Хаймле.

– Казах „за нас“, а не за вас!

Всички знаехме, че пан Войтек е поляк и че понятията „нас“ и „вас“ в Австро-Унгария бяха една твърде деликатна сфера, в която евреите не трябва да се забъркват, затова чичо и татко се спогледаха, кимнаха си мъдро един друг и почти едновременно казаха:

– Да, така е.

Останах с впечатлението, че нищо не беше така.

„ВСЕКИМУ СВОЕТО“, ИЛИ С ЛЮБОВ ЗА КОНЦАГЕРИТЕ

Мислят си някои, че изучаването на литература в училището няма практическо приложение и е само за запълване на времето между две междучасия, което съвсем не е така. Дори Елиезер Пинкус, за да ни внуши потребността от елементарни знания по този привидно излишен предмет и все пак във връзка със споменатия патриарх на немската литература, ни разказваше случая с глупака Мендел, който, като посетил погавашната ни столица Виена, спрял пред паметника на Гьоте край ринга и се възмутил:

– Нито е бил император, нито военачалник, нито кой знае какво. Само где-то е написал „Разбойници“!

– „Разбойници“ не е от Гьоте – казали му, – а от Шилер.

– Ето, виждате ли – упорствал Мендел, – дори „Разбойници“ не е написал, а какъв паметник са му издигнали!

Не би казал, че парчетиите литературни спомени от училище, закачили се за паметта ми като фъндъци овча вълна за трънка, помагала особено много при шивашките ми занимания в Колодец, но ето че сега за първи път истински разбрах приложимостта на уроците по литература в живата практика – една безспорна полза, сравнима например с придобитото в часовете по геометрия знание как да изчислиш с помощта на старика Евклид квадратните сантиметри плат, нужни за ушиване на допълнителна жилетка. В конкретния случай аз, в резултат на запознанството ми с Гьоте (1749 – 1832), се оказах вместо на тежка лагерна работа в

ялентесек és beszámolókat rubrikáiba mechanikusan beírom őket. A regisztráció másik része a rendszeres tábori ellátmány – krumpli, répa, cékla, árpa, liszt – mennyiségeit rögzítette, ami kétezzer ember étkeztetéséhez volt szükséges. Már mondtam neked, sem akkor, sem később nem értettem meg, hogy ez a Special Objekt miért nem tartozott a koncentrációs táborok kategóriájába, figyelembe véve a többnyire lengyel származású szánalmas árnyakat, amelyek a sötét hajnalokon egy vasúti síndarab gongütéseire sorakoztak fel, szürke munkaruhákban, majd tizenhat órán át reszelték, kopácsoltak, vagonokat toltak, vasöntvényeket cipeltek, a német esztergályosok parancsait teljesítették az este kilenckor felhangzó gongütésig. Ez utóbbiak külön laktak, engedélyük volt kimenni a városba sörözni, és nem mondhatom azt sem, hogy durván viselkedtek volna az egyiptomi rabok utódaival, inkább jóindulatú közönnyel, mint ahogy szakmunkás viszonyul a kalapácsolhoz vagy a satuhoz, együttérzés és kedvesség nélkül, de nem rosszindulattal.

Eleinte a többiekkel együtt aludtam a lakóbarakkokban, ahol két sorban kétszintes fatákolmányok szolgáltak fekhelyként, de a cselekmény kibontakozása, amelyről most hamarosan értesülsz, megváltoztatta a helyzetemet. A kommandáns megkedvelt, így az irodába kerültem, ahol egy vaságy volt, amelynek a sors a második világháborúban szerény, de fontos szerepet szánt. A kiváltságos helyzet kétségtelen kényelmei ellenére nem mondhatom, hogy kitörő örömmel fogadtam volna Retek parancsát, hogy elhagyjam a közös helyiséget, mert az első napokban az emberek ellenségesek lettek velem szemben, nemzeti árulást sejtve. Általában így van minden laktanyában, táborban és börtönben, mert az emberek nem szeretik a privilegizáltakat, gondolván, hogy provokátorok, árulók, és ezzel meg is tudom magyarázni a szemem alatti kékséget, amit a sötétben véletlenül szereztem. Valóban szenvedtem attól, hogy képtelen vagyok megmagyarázni sorstársaimnak, hogy Izrael nemzetségéhez tartozom, és ennek folyományaként igen nehezen lehetne engem rávenni, hogy a náci hangtalan munkatársa legyek, annak ellenére, hogy a történelem több hasonló szégyenletes esetet is feljegyzett. Nem volt könnyű kikerülni a szombat esti szertartást, amikor a sorstársaimnak joguk volt zuhanyozni a két párhuzamos csővel ellátott alacsony téglás épületben, melyet Fürdőnek neveztek. A csövekből hol tüdőgyulladást okozó hideg, hol olyan forró víz folyt, ami képes lett volna egy orrszarvú bőrét is leszedni. Gondolhatod, miért próbálkoztam folyton elkerülni a közös fürdőt! Ennek oka az a kicsi valamicske volt, ami lefelé lóg, és amit a katonai rendőr annak idején botjával felemelt és szemügyre vett monokliján keresztül. Mert az ember eltitkolhatja vallását, származását, de képtelen eltitkolni Jehova szolgájának rituális cselekedetét, amivel Ábrahám családjához csatolt.

Retek tulajdonképpen szentimentális nácinak bizonyult, így, mint minden ember lénynek, neki is szüksége volt közeledésre, melegségre, és meg sem próbált rávenni, vagy rákényszeríteni semmiféle árulásra. Viszont a hosszú esték alatt órákig kellett hallgatnom érzélgős fejtegetéseit szerelemről és magányról, amelyekből arra következtettem, hogy Oberleutnant Immanuel-Johannes Brückner, az A-17 Speciális Objekt parancsnoka, alias Retek, halálosan szerelmes. Hogy kibe és hogyan, azt csak később tudtam és értettem meg.

A fent említett fejtegetések leginkább egy üveg Korn után bontakoztak ki teljeségükben. Korn pedig gabonát jelent, aminek végtermékét ugyanazon a néven árulják

канцеларията, под прякото ръководство на началника Брюкнер. Не знам дали си бил в казарма, в затвор или лагер, но това са местата, където най-спонтанно и от дълбините на народното творчество се зараждат прякорите на началствата и те им остават за вечни времена като бенка на носа. В случая неизвестно коя поетична натура лепна на шефа прякора репичката и с това улучи десетката, защото и червендалестото му лице, и хармоничната тъждественост на ширината и височината му напомняха за този великолепен природен продукт, независимо че аз лично никога в Колодец не бях срещал репички с ботуши и огледално-лъскава плешивина.

Въпреки забраната да се говори на тази тема, време е да те осведомя какво точно представляваше този „Специален обект А-17“ и какво по-конкретно му беше специалното. А то се състоеше в производството на гилзи за артилерийски снаряди, черупки за яйцевидни и самолетни бомби и пехотни мини, както и други подобни полуфабрикати от първа необходимост. Свежата миризма на боров терпентин, който ветрецът донасяше, беше убедително свидетелство, че във варелите, които с вагонетките готова продукция се откарваха до онази глуха линия в гората, се съдържаше и химически дериват с неизвестно предназначение.

Тази продукция от различните бараки, водещи се в документацията като номерирани или кодирани цехове, се превръщаше в цифри, докладни записки и отчети и моята историческа мисия се състоеше в механичното им нанасяне в съответните графи и регистри, както и систематизацията на документите, пристигащи от домакинската част по изразходваното количество картофи, ряпа, цвекло или овесено брашно за изхранването на около две хиляди души. Казах ти вече, че нито тогава, нито по-късно разбрах защо този „Специален обект“ не спадаше, въпреки смекчения си режим, към категорията на просто лагерите, като имам предвид жалките сенки от предимно полски произход, които се строяваха още в тъмни зори в сивите си дочени дрехи под звънките удари на висящото парче релса, след което по 16 часа на ден стържеха с пили, чукаха, тласкаха вагонетки, носеха чугунени отливки и вършеха всякакви други действия до следващия звън на релсата в 9 вечерта, под зоркото око на немските шлосери. Тези последните живееха отделно и имаха пропуск да ходят в града, за да пият бира, и не бих казал, че се държаха грубо с това еволюирало подобие на египетски роби, а просто се отнасяха към тях с добросъвестното равнодушие, с което майсторът се отнася към клещите, рендето или пилата – без съчувствие или нежност, но и без злоба, каквито неодушевените предмет като правило не може да предизвика.

Отначало аз спях заедно с другите, в спалните бараки с по два реда двуетажни нарове, но с развитието на действието, за което сега ще научиш, комендантът се привърза към мен и аз бях изтеглен в канцеларията, където имаше желязно легло, на което съдбата беше предопределила да играе скромна роля в хода на Втората световна война. Не мога да потвърдя, че приех с въодушевление заповедта на Репичката да напусна общите помещения, въпреки несъмнените удобства на едно по-привилегировано положение, защото това в първите дни наежи хората срещу мен и ги изпълни с подозрения за готовност към национално предателство. Така е обикновено в казармата, лагера или затвора – не обичат хората

(иначе а ми nyelvünkön: gabonavodka). Tudod, hogy nem iszom, de parancsára követnem kellett a gabonatengerbe, így annak ellenére, hogy próbáltam szimulálni, hogy többet iszom, mint a valóságban, általában előbb rúgtam be, mint ő, és a végén együtt sírtunk, persze mindegyikünk egészen másért. Természetesen a helyzet korántsem volt mindig ilyen romantikus, az Oberleutnantnál néha átmenet nélkül dührohamok jelentek, amikor is fenyegetőzött, hogy a táborban levő összes lengyelt felakasztatja, mert mind megátalkodott szabotőr és a Führer ellensége. Az ilyen alkalmak után az egész tábor, beleértve engem is, két napig nem kapott ételmet. Ez általában akkor következett be, amikor reklamációkat kapott a gyáráktól, hogy az öntvények repedtek, rossz minőségűek, nem tartottuk be a szigorú szabványokat, vagy közönséges homokot találtak az általunk gyártott terpentines hordókban. Nem gondolom, hogy ezek a hiányosságok, amelyek az A-17 Special Objekt hírnevét rontották, mind a véletlen következményei, de ha ez tudatos szabotázs volt, akkor olyan ügyesen történt, hogy soha nem lehetett bizonyítani, mint ahogy az elkövetőt sem lehetett megtalálni. Az öntvények repedései és a bennük lévő légbuborékok száma akkor növekedett meg drasztikusan, amikor a következő transzportban, már a megszállt szovjet területekről hoztak embereket, de nem az én dolgom ezzel a problémával foglalkozni, mert az is lehet, hogy ez csak Szovjet-Oroszország alacsonyabb szintű technikai kultúrájának eredménye volt. Ennek következtében nemcsak a terpentines hordókba került homok, hanem a gépek, esztergák és marógépek kenőolajába is.

Egy ilyen, teljesen jogos dühroham alkalmával, amit a főnököm és jótevőm sakpartival próbált eloszlatni, én a leghálátlanabb módon, a kilencedik lépésben sötéttel mattot adtam neki, ami miatt megkaptam a szerfölött megérdemelt háromnapos sötétzárkám. Úgy nézett ki, hogy Retek nehezebben élte meg a büntetésem, mint én, aki csak feküdtem a fürdő melletti, büntetési céllal épített nedves sötétzárkában, mert a második nap éjszakáján az őrség kiráncigált, és fegyveresen kísérték be az irodába, ahol a Korn-palackban már nem volt dugó. Ettől a kölcsönös megbánásokkal teli, sötét éjszakától kezdve megtanultam a sakkjátszmákat pártatlanul és meggyőzően elveszíteni, és a második elzárás már nem következett be.

A tábori körülmények leírása nem lenne teljes, ha nem mesélnék az öreg Sztahovics mesterről, aki esztergályos volt Lodából, és aki már nem az utcai összefogdosás, hanem céltudatos szakemberkeresés következtében került a brandenburgi erdőbe. Fantasztikus technikai és gyakorlati érzéke volt, egyetemes technikai zseniével felérő, aki a gépeket, villamos készülékeket, az őrség motorbiciklijait, sőt egyszer a főnök rádióját is megjavította. Ez a Sztahovics erősen sántított, gyermekparalízis következményeként a lábát oldalra dobva járt, főmesterei minőségben szabadon mozoghatott a tábor területén belül, és ő szokta behozni az egyes részlegek eredményeit, hogy az említett notesz rubrikáiba beírassam.

Egyszer, amikor a főnök valahol Brandenburgban kóválygott, és valószínűleg csak este és még valószínűbb, hogy részegen jött volna vissza, hellyel és egy szál a Retektől lopott cigarettával kínáltam meg Sztahovicsot. Hivatalos kapcsolatainkban németül beszélünk, elég jól beszélt a nyelvet. A lengyel mélyre szívta a cigaretta füstjét. A cigaretták drágák és nehezen beszerezhetők voltak, sokszor feketén, csak egyesével lehetett

привилегированите, считат ги априори за доносници и провокатори, с което се обяснява и синината под окото ми, получена случайно в тъмното. Аз искрено страдах от невъзможността да обясня на другарите си по съдба, че принадлежа към племето Израилево и следователно трудно мога да бъда убеден да стана таен сътрудник на нацистите, макар че историята е отбелязала и подобни срамни във всяко едно отношение случаи. Не ми беше леко да се измъквам и от онзи съботен вечерен ритуал, когато другарите ми по съдба имаха право да се изкъпят в ниската тухлена постройка, условно наречена „Баня“ и състояща се от две паралелни водопроводни тръби с навити на тях душеве, от които струеше ту вряла вода, способна за секунди да смъкне кожата на носорог, ту леденостудена двойна бронхопневмония. Моите увъртания с уж несвършена канцеларска работа, за да се изплъзна от подобни колективни хигиенни мероприятия, бяха свързани – сещаш се – с онуй мое нещице, виснало надолу под пъпа ми, което, ако помниш, беше накарало някога и полицейското началство да го повдигне с бастунче и да впери в него диоптрите си. Защото човек може да скрие вратата или произхода си, но как да скриеш великото дело на онзи служител на Йехова, който ме бе обрязал, за да ме приобщи към лоното Авраамово?

Репичката впрочем не се и опита да иска каквито и да било доноснически услуги от мен, защото се оказва сантиментален нацист, нуждаещ се като всяко човешко същество от топлина и близост. Това се изразяваше в необходимостта в късните вечерни часове да слушам неговите прочувствени есета върху самотата и любовта, от което си съставих заключението, че оберлейтенант Иммануил-Йоханес Брюкнер, началник на „Специален обект А-17“, известен още като |Репичката, имам предвид оберлейтенанта, а не Обекта, страдаше и беше влюбен до безпамятство. В кого и как – щях да разбера по-късно.

Споменатите есета се разгъваха в ширина и дълбочина най-вече след изпиването на бутилка „Корн“ – „корн“ означава „зърно“, от което се произвежда краен продукт, наречен пак така или по нашему, обикновена житна водка. Знаеш, че не си падам много по пиенето, но той ми заповядваше да го следвам в неговия път през мокрите жита и аз въпреки симулациите, че пия повече, отколкото в действителност, обикновено се напивах преди шефа и двамата си поплаквахме – всеки за нещо си свое.

Разбира се, обстановката невинаги бе така романтична, оберлейтенантът понякога получаваше внезапни пристъпи на яростно озлобление, при които се заканваше за избеси всички поляци от Обекта в качеството им на откровени саботьори и врагове на фюрера, като за наказание оставяше целия лагер, включително и мен, два дни без храна. Това най-често ставаше, когато се получаваха писмени рекламации от крайните заводи-потребители за пукнатини и шупли в отливките, за небрежно отношение към строгите стандарти или за най-обикновен пясък в утайката на онзи дериват във варелите, в който главна роля играеше терпентинът, наше собствено производство. Не мисля, че всички тези пропуски, уронващи престижа на „Специален обект А-17“ и доброто му име бяха случайни, но ако това беше съзнателен саботаж, то той се извършваше така умело, че никога не можеше да се докаже основният му причинител. Тези пукнатини и шупли

kapni a német kiszolgáló személyzet részére létesített kávéban. Néztem erős, repedezett bőrű munkáskezét, amit lemoshatatlan fekete gépolajpókháló fedett. Tisztelettel és irigységgel néztem, mert mindent tudtak, amit én nem tudtam, ő pedig váratlanul beszélni kezdett:

– Te nem vagy lengyel és nem vagy Iovvi.

– Mégis, hogy értsem? – próbáltam meg színlelni.

– Úgy. Te zsidó vagy, régen felfedeztem egyes szavakból, melyeket egyetlen sváb nem sem használna. Te dél-galiciai vagy. Nem így van?

Zavarba jöttem finom etnikai érzékétől és rövid gondolkodás után, megadtam magam.

– Így van.

– Ne aggódj, senki nem tudja meg.

Bizonyos értelemben megkönnyebbültem, már csak azért is, mert ebben a pillanatban megszűnt a gyanakvás a náciakkal való kollaborálásról. Sztahovics kérdően nézett, elgondolkodott, majd megkérdezte:

– Tennél nekem egy nagy szívességet?

– Éspedig?

– Te kimehetsz a táborból egészen a tehervonatokig, nekem ez tilos. Amíg felírod a ládák számait, átadnád üdvözetemet a mozdonyvezetőnek? Ő német, de te beszélj neki lengyelül. Mondd meg, hogy a Sztahovics üdvözlí. És ha adna egy kis csomagocskát, el tudnád hozni? Figyelmeztetek, veszélyes. Sőt nagyon veszélyes! Nem muszáj megtenned.

A szívem a torkomban dobogott, inaim beleremegtek.

– És mi van a csomagban? – kérdeztem tompán.

– Neked jobb, ha nem tudod. Ha akarod, tedd meg, ha nem, felejtse el!

Megtettem. Sztahovics nem köszöntö meg, és később sem említette. Én pedig a lelkemben csendes éjjeli beszélgetéseket folytattam a rabbimmal. Úgy éreztem, jelen van, közel van hozzám, néha a sötétben még látom is, sápadtan, tekintetében azzal az őrült eksztázissal, amivel a szabbath beszédekét mondta:

„Jól tetted – mondta a rabbim – de ne érezd magad hősnak, mert a te helyedben akárki megtette volna. És tudod, hol vannak most a te gyerekeid, az én unokaöcsém, Sura és Susanne? Valahol élet-halál harcát vívnak. Vagy hol van most a feleséged, az én húgom, Sára, és a másik fiad, Jákob, és azonos nevű Apád, Anyád, és Heimle, és mindenki más?”

„És Katz Eszter?” – kérdeztem, nem minden kötekedés nélkül.

„Katz Eszter, ő is, akárhol van, akármi történt vele, a lelke azokkal van, akik most a testükkel állítják meg a német tankokat! Felfogod?”

„Felfogom” – mondtam.

„És te, mit gondolsz – itt fogsz lépegetni a sötét huszárral, és egészen a háború végéig adod a vesztet, amíg a többiek elesnek a fronton? És elkerülsz a szenvedés ürmöpharát, csak azért, mert a náci táborparancsnok testi-lelki jó barátja vagy? Emlékeztessék József, akit rabként hoztak Egyiptomba, és a fáraó kedvence lett, de soha nem felejtette el a testvéreit? Nem vagy te is a gazda kedvenc rabja? Igaz, Icík, te nem vagy bölcs és előrelátó, mint József, hanem teljesen hülye vagy, de a te Retked sem

драстично се увеличиха, когато със следващите човешки транспорти започнаха да докарват хора от окупираните съветски територии, но не ми е работа да коментирам проблема, защото това може би се е дължало на ниската технологична култура в Съветска Русия, в резултат на която се откриваше пясък не само във варелите, но и в смазочното масло на машините, струговете и фрезите.

При такъв един пристъп на оправдан гняв у моя началник и благодетел, когато той се опита да се разсее с партия шах, аз по най-неблагодарен начин го матирах с черните още на деветия ход, което предизвика и моето напълно заслужено карциране за три дни. Изглежда, че Репичката преживя моето изгнаничество по-тежко, отколкото аз, който просто се излежавях в тъмния и влажен килер, пристроен до банята и изпълняващ функциите на наказателна институция, защото още в полунощ на втория ден бях измъкнат от охраната и доставен под оръжие в канцеларията, където бутилката корн беше вече отпущена. От тази късна нощ на взаимни разкаяния, аз се научих да губя шахматните партии убедително и правдоподобно и второ карциране не се наложи.

Описание на лагерната обстановка би било непълно, ако не ти разкажа за старши майстора Стахович, стругар от Лодз, докаран до тия бранденбургски лесове не като вас, изловените от кол и от въже след случайна и сляпа хайка, а след целево издирване на опитни в занаята хора. Той разбираше от всичко, беше – така да се каже – универсален технически гений, който оправяше машините, електроуредите, мотоциклетите на охраната и дори веднъж радиоапарата на шефа. Този Стахович, който силно накуцваше, като замязаше левия си крак – последиствие от детски паралич, в качеството си на старши майстор имаше свобода на движение в границите на лагера и той е, който ми носеше разните му там отчети от цеховете за нанасяне в съответния тефтер.

Веднъж, когато началникът се беше запилял в Бранденбург, откъдето щеше да се завърне вероятно късно вечерта и още по-вероятно пиан, Стахович донесе документите, а аз го поканих да седне и го почерпих с една открадната от Репичката цигара. В служебните си контакти говорехме на немски, той го владееше горе-долу. Полякът вдъхна дълбоко и жадно дима – цигарите тогава бяха редки и скъпи и в лавката, обслужваща предимно немския персонал, се продаваха поединично и на черно, а аз се вгледах в едрите му груби ръце с попукана кожа, покрита с тънка паяжина от неизмиваема чернилка. Вгледах се с уважение и завист, защото тези ръце умееха да вършат всичко онова, което аз не умеех, а той внезапно заговори на полски:

– Ти не си поляк и не си от Лвов.

– Тоест как така? – опитах се да изиграя изумление.

– Така. Ти си евреин, отдавна го открих по някои думички, които никой шваба няма да употреби. Ти си някъде от юга на Галиция, или не е така?

Аз бях шашнат от тънкия му етнофонетичен усет и след известно колебание отстъпих.

– Така е.

– Не се безпокой, никой няма да узнае.

egy Amenhotep! Gondolj a testvéreidre! Megmondtam már, kikre: az összes ember, összes nemzetből, bármilyen a nyelvük, bőrszínük, az összes földön és tengeren, mert halálos veszedelem leselkedik mindenkire a szenvedés hetedik évében, és annak a neve fasizmus. Gondolj a testvéreidre, és legyél József!”

Sztojcev Sztéfan fordítása

В известен смисъл изпитах облекчение, защото поне в този частен случай от мен отпаднаше подозрението за сътрудничество с нацистите. Стахович ме изглежда изпитателно, замисли се нещо, после попита:

– Искаш ли да ми направиш една голяма услуга?

– А именно?

– Ти можеш да излизаш вън от лагера до рампата за товарене, мен това ми е забранено. Докато записваш номерата на сандъците и други такива, можеш ли да поздравиш локомотивния машинист от мене? Той е немец, но ти му говори на полски. Кажи му: „Много ти здраве от Стахович.“ И ако той ти даде едно пакетче, можеш ли незабелязано да ми го донесеш? Предупреждавам те, опасно е. Дори много е опасно, мажеш и да ми откажеш.

Сърцето ми падна в гащите.

– А какво има в пакетчето? – попитах глухо.

На, общо взето, учтивия ми въпрос той отвърна доста грубо:

– По-здравословно за теб ще е да не знаеш. Направи го, ако искаш, ако не – забрави, и точка.

Направих го. Стахович нито ми благодари, нито по какъвто и да било начин повече загатна за това. А аз в душата ди водех тихи нощни разговори с моя ребе, струваше ми се, че чувствам неговото присъствие някъде близо до мен, дори че го виждам в тъмнината – блед и с онзи блеснал поглед на безумец или на обзет, с който произнасяше шабатната си проповед:

„Добре си постъпил – каза ребе, – но не се мисли за герой, защото всеки на твое място би го сторил. Твоите деца и мои племенници Шура и Сузана се бият някъде на живот и смърт, и знаеш ли къде са сега сестра ми и твоя съпруга Сара, и другият ти син Якоб, и баща ти със същото име, и майка ти, и Хайме, и всички други?“

„А Естер Кац“ – попитах не без известна заедливост.

„И Естер Кац – и тя, където и да е, каквото и да се е случило с нея, в душата си е с онези, които сега възпират с гърди немските танкове! Схващаш ли?“

„Схващам“ – казах.

„А ти какво си мислиш – че ще си играеш с черните фигури на шах и ще се преструваш на паднал до края на войната, докато другите гинат? И че горчивата чаша на изпитанията ще те отмине, защото си любимец и душеприказчик на началника на нацистки лагер? Да ти напомня ли за Йосиф от племето Израилево и син на Иаков, който бил откаран като роб в Египет, станал любимец на фараона, но не забравил своите братя? Вярно, Ицик, ти не си мъдър провидец кат Йосиф, а пълен глупак, но и твоята Репичка не е Аменхотеп! Помни братята си, помни ги. Казвах ти вече кои са те: всички хора, от всички цветове на кожата, от всички племена и езици, от всички земи и морета, защото смъртна заплаха е надвиснала над всички тях и настъпва Седмата година на бедствието, и името ѝ е фашизъм. Помни братята си и бъди Йосиф!“

Превод: Стефан Стойчев

ИВАНКА ПАВЛОВА '80

IVANKA PAVLOVA 80 ÉVES

– Fordította: Kovács Lajos Gergely

Иванка Павлова е родена на 1 май 1941 г. в гр. Самоков. Следва българска филология в СУ „Св. Кл. Охридски“. Участвала е с цикъл от 15 стихотворения в сборника „Петима млади поети“ (1979), с публикации в антологии, вестници и списания. Издала е стихосбирките: „Градините на сърцето“ (1993), „Между да и не“ (2006), „Зрея в мълчанието“ (2016), „Боса ходя по жарава. Любовна лирика“ (2016), „Светът в капка роса. Хайку и други тристишия“ (2016), „По сребърните пътеки. Избрани стихотворения и тристишия“ (2017), „Даровете на мига. Нови тристишия“ (2018), „...И ги осъдих на забрава. Пренебрегнати стихотворения“ (2019), „Преди залеза“ (2021), книгата „Светлини и сенки. Проза микс“ (2019), както и седем книжки със стихотворни творби за деца: „Врабец храбрец“ (2001), „Калинка Малинка“ (2004), „Помисли! Отгатни!“ (2005), „Балончета хвъркати“ (2009), „Пчела с кошничка“ и „Гатанки в рими“ (2016), „Калинка Малинка“ – с ново съдържание (2016).

Превежда от унгарски и от руски език. Голяма част от нейните преводи на унгарска поезия е представена в антологията „Цветни мастила“ (2005). Най-цялостна представа за нея като преводачка на руска поезия дава участието ѝ в антологията на руската поезия „Заветни лири“ (1983) и „Ята сред безкрая. XVIII – ср. на XX век“ (2019). В неин превод са също унгарските книги за деца „Бомбе и картофен нос“ (1989) на Ицван Чукаш и „Чипике – джуджето великан“ (1990) и „Чипике – джуджето, което искаше да стане великан“ (2010) на Шандор Фодор, както и „Приключенията на понито Бриз и неговите приятели“ (2017).

Иванка Павлова е работила като редакторка, като хонорувана преподавателка в Катедрата по унгарска филология в СУ „Св. Климент Охридски“ и като учителка по български език и литература.

Член е на Съюза на преводачите в България и на Българския хайку съюз.

Ivanka Pavlova 1941. május 1-jén született Szamokovban. Bolgár filológiát végzett a Szófiai Ohridi Szent Kelemen Egyetemen. 15 költeményből álló ciklusa bekerült a Petima mladi poeti (Öt fiatal költő) című gyűjteménybe, publikációi jelentek meg antológiákban, újságokban, folyóiratokban. Verseskötetei: **Gradinite na szarceto** (A szív kertjei, 1993), **Mezdu da i ne** (Igen és nem között, 2006), **Zreja v malcsanieto** (A hallgatásban érek, 2016), **Bosza hodja po zsarava. Ljubovna lirika** (Mezítláb lépdelek parázson – Szerelmi líra, 2016), **Szvetat v kapka rosza. Hajku i drugi trisztisija** (A világ egy harmatcseppben – Haikuk és más háromsorosok, 2016), **Po szrebarni pateki** (Ezüstösvényeken – Válogatott versek és háromsorosok, 2017), **Darovete na miga** (A pillanat ajándékai – Újabb háromsorosok, 2018), **...I gi oszadiah na zabrava. Prenebregnati sztihotvorenje** (...És feledésre ítélttem őket – Elhanyagolt költemények, 2019), **Predi zaleza** (Napnyugta előtt, 2021). **Nevéhez fűződik a Szvetlini i szenki. Proza miksz** (Fények és árnyak – Prózamix, 2019) című könyv, valamint hét gyermekeknek szóló verses kiskönyv: **Vrabec hrabrec** (A bátor kisveréb, 2001), a **Kalinka Malinka** (2004, 2016 – újabb kiadás), a **Pomiszli! Otgatni!** (Gondolkodj és találd ki!, 2005), a **Baloncseta hvarkati** (Szálló buborékok, 2009), a **Pcsela sz kosnicska** (Méhecske kosárral) és a **Gatanki v rimi** (Rimes kitalálás, 2016).

Magyar és orosz nyelvről fordít. Magyar költészeti fordításainak nagy része a **Színes tinták** (2005) című antológiában jelent meg. Orosz költészeti tevékenységéről a legteljesebb fogalmat a **Zavetni liri** (Örökölt lantok, 1983) és a **Jama szred bezkraj XVIII – szr. na XX vek** (Verem a végtelen közepén – a 18. sz.-tól a 20. sz. közepéig, 2019) című antológiában való részvétele alapján alkothatjuk. Szintén az ő fordításában jelent meg **Csukás István Keménykalap és krumpliorr** (1989) és Fodor Sándor **Csipike, az óriás törpe** (1990) című gyerekkönyve, valamint a **Szellő, a kispóni kalandjai** (2017).

Ivanka Pavlova emellett dolgozott szerkesztőként, a Szófiai Ohridi Szent Kelemen Egyetem magyar filológia tanszékének óraadójaként, valamint bolgárnyelv- és irodalomtanárként is.

Tagja a Bolgár Fordítók Szövetségének és a Bolgár Haiku Szövetségnek.

ВСЕ ОЩЕ...

Все още съм в илюзията,
 че има време.
 Не се боя, не бързам,
 за да изпреваря
 последното поемане
 на въздух,
 макар че ми напомня
 огледалото
 за белезите многобройни
 в моето сърце –
 на дните преживени
 летопис.
 Преди разсъмване
 се будя.
 Врълхитат ме
 далечни мигове,
 превърнали се
 в изповедни стихове:
 благословена дарба
 да оставя
 портрет многоизмерен
 на душата си –
 надежда плаха, че така
 ще продължа,
 макар за миг, макар безплътна,
 да съществувам –
 едно кълбо от мрак и слънце,
 търкулнато от Бога
 със някаква понятна
 само нему цел!

MÉG MINDIG

Még mindig azzal áltatom magam,
 hogy van idő.
 Nem félek, nem sietek,
 hogy megelőzzem
 Az utolsó lélegzetvétel
 pillanatát,
 Még ha a tükör mindennap
 emlékeztet is
 A számtalan sebhelyre
 a szívemen –
 az átélt napok
 krónikája ez.
 Még jóval hajnal előtt
 felébredek.
 Megrohannak
 rég múlt pillanatok,
 Gyónó verssorok
 alakját véve fel:
 áldott ez az ajándék:
 sokdimenziós
 portrét hagyni hátra
 lelkemről –
 félénk remény, hogy így
 még folytathatom,
 ha pillantásnyit is, ha testetlenül is,
 de tovább élhetek –
 homályból és napból gyúrt gömb,
 melyet Isten gurított
 valami céllal, mit nem érthet
 senki más, csak Ő!

ЕСЕННО-ЗИМНО

Не се заглеждам във витрините
 и все по-рядко пожелавам нещо.
 Донесоха ми лек годините:
 освободих се от властта на вещите.
 С мъжете мога да общувам
 сега по-истински, по-пълноценно,
 със себе си да се шегувам:
 кръвта ми не взривява вените.
 Любов от погледа извира,
 красивото и днес ме вдъхновява
 и в най-нищожното намирам
 достойнство, смисъл и му давам право.
 О, времето като разбойник
 отнема младост, хубост, сила, слава,
 но с някаква безценна стойност
 човеците то обезвъзмездява.
 Такава висша справедливост:
 едно ти взема, с друго те дарява
 и в строгостта си милостива
 корона от венеца трънен прави.
 Душа, възторгвай се, ликувай,
 прозряла: пътят свършва неизбежно,
 и всеки наранен лекувай
 с усмивка, с обич, с кротост, с тиха нежност.

ŐSZI-TÉLI

Kirakatra hosszan már nem nézek
 és ritka, hogy valamit megkívánok.
 Enyhülést hoztak nekem az évek:
 szabadságot a tárgyak hatalmától.
 Társalgásom a férfiakkal
 Őszintébb, igazabb és értékesebb
 Tréfálkozhatok önmagammal:
 Vérem már nem feszíti az ereket.
 Szeretetet áraszt tekintetem
 A mai napig megihlet a szépség
 S apró dolgoknak is meglelem,
 s elismerem méltóságát, értelmét.
 Rabló az idő, általa vesz
 Erő dicsőség, ifjúság és szépség,
 De kárpótól is érte minket
 Valamivel, mi annál nagyobb érték.
 Ilyen tehát az ég igazsága:
 Egyik kezével elvesz, másikkal ad,
 Szigorában is könyörület
 Töviskoszorúból csinál koronát.
 Ünnepelj hát, lélek, örvendezz,
 Megértvén: a vég elkerülhetetlen,
 S mosollyal gyógyítsad, ki sebzett,
 Szelíd gyengédséggel és szeretettel.

ДЪРВОТО НА ЖИВОТА МИ

Отвява лист по лист от него времето,
оголва клоните и го сродява
най-неочаквано със мъдростта.
Потребността да давам обич
и на огнището ѝ да се сгрявам,
запълва цялото пространство
на търсещата ми душа.
Ценя все повече онези
според мнозина незначителни,
но заслужаващи възхита
вълшебства на мига:
разцъфналата орхидея,
прохождането на дете,
дори светкавицата яростна,
разцепила безкрая на небето.
Жужи светът като пчелин:
феерия от светлини и звуци,
копнеж звездите да докосна,
и белези от болки и възторг...
Прелива чашата на изживяното.
Добивам постепенно сетива
за фината материя на тайнството,
в което само детските очи –
макар за кратко – могат да проникват.

ÉLETEM FÁJA

Egyenként fosztja meg leveleitől,
lecsupaszítja ágait az idő, s váratlanul
a bölcsességhez közelíti.
A szükség, hogy szeretetet adjak,
s a tűzénél melengessem magam,
eltölti révedező lelkem
minden kis zugát.
Egyre többre értékelem
a pillanatok varázslatait,
miket bár sokan semmibe vesznek,
megérdemlik az elragadtatást:
a virágba borult orchideát,
mikor egy kisgyermek járni kezd
de még a dühödt, vad villámot is,
mely az ég végtelenjét hasítja szét.
Zsong a világ, akár a méhkaptár:
fényeknek, hangoknak kavalkádja
vágy, hogy a csillagokig elérjek
jegyei kinnak s lelkesedésnek...
Túlcsordul az élmények pohara.
Lassan kifejlődik bennem az érzék
Hogy felfogjam a finom anyagát
A szentségnek, melybe csak gyermekszemek
Tudnak, ha csak röviden is, bepillantani.

СЯКАШ

Признаваш: вече
си остарял,
със сто болезки
и побелял.
Довчера беше
дете, сега
и от смеха ти
блика тъга.
Мина животът –
сякаш бе миг.
Не се харесваш –
с посърнал лик.
Победи – малко.
Рани – безброй.
Старите снимки –
спомени рой.
Духът ти сякаш
още е млад –
воин достоен,
но на парад.
Ордени кичат
твойте гърди
за славни битки,
но от преди.
„Ход неизбежен –
ще се тешиш. –
Тече животът:
внуците виж.”
Е, ще оставиш
плод и следа.
Бръчките – те са
малка беда.
Залъкът само
да не горчи...
„Някому мил съм” –
ти си речи
и ненаситно
божия свят
гледай възторжен,

*И стало беспощадно ясно:
жизнь прошумела и ушла...*
Ал. Блок

MINT EGY IFJÚ

Beletörődteél:
öreg vagy már,
Hajad megőszült,
s itt fáj – ott fáj.
Tegnap még gyermek,
most pedig nézd,
Még mosolyod is
csak bút idéz.
Elmúlt az élet,
szempillantás.
Nem tetszik, mit a
tükörben látsz.
Diadal – néhány.
Seb – számtalan.
Régi fényképek –
emlékroham.
Lelked, úgy érzed,
fiatal még –
Büszke katona,
de parádén.
Melledre tűzve
kitüntetés,
De a dicsőség
már múltba vész.
„Ilyen a sorsunk”,
ez vigaszod,
„Nézd unokáid,
lesz folytatód.”
Eh, van, ki majd a
nyomodban jár,
Azért a néhány
ráncért nem kár.
S ne keserítse
szád a falat...
„Van, ki még szeret” –
így mondogasd.
S Isten világát,
Sosem unón,
Nézd, mint egy ifjú,

*...világos lett, gyötrőn világos,
hogy elviharzott életem.*
Al. Blok (Lator László fordítása)

сякаш си млад.
 Счупи черупката, в която
 така уютно си се скрил.
 Виж, оредялото ти ято
 се готви да лети към Нил,
 към топлите страни, където
 го чакат слънце и море –
 оазис златен за сърцето.
 Когато ятото там спре,
 сънуваното ще се сбъдне –
 превърнал се в реалност блян:
 най-съвършеното отвъдно,
 най-звучният, най-пъстър стан...
 Дори и сладкото нагарча:
 било, каквото е било.
 Последните стотинки харчиш
 за сладолед и колело
 и съблазнен от панаира,
 на клоуните се дивиш,
 за акробатите примираш,
 от лъвовете се боиш.
 Каква безкрайна броевица
 от светли и от мрачни дни!
 Сега си птица. Волна птица.
 Наесен с ятото тръгни.

В ръцете ми – албум със снимки
 на уж едно и също същество,
 но всъщност толкова различни...
 Тук съм шестнадесетгодишна.
 Със устни с меки очертания
 и с погледа на рееша се птица.
 Харесвам се. Почти красива.
 Но после постоянно преминавам
 през всякакви превъплъщения.
 Последното почти ме плаши.
 Очите ми са с твърдост на елмаз,
 а устните ми – стиснати, сурови.
 Годиците са променили
 дори овала на лицето ми.
 Немилостивото длето
 на някакъв невидим скулптор
 невъзвратно е отдалечило
 физическата ми черупка
 от меката ми детска същност.
 Прибирам стария албум.
 Разочарована съм. Но си казвам:
 „Ако по-често го отварям,
 ще ми напомня: „Панта рей”.
 И може би ще се науча
 мига-подарък да ценя”.

Lelkes-mohón.
 Törve már héjad, mely oly soká
 Szolgált kényelmes rejtekül
 Nézd, megtizedelt madárhajod
 A Nílus felé elrepül
 Meleg vidékek felé, ahol
 tenger vár rá és napmeleg,
 Szívet üdítő hús oázis.
 S leszállván a madársereg
 Valóra válik már az álom
 S testet ölt, mi volt csak ábránd
 Nyüzsgő, tarkabarka vásár...
 Megkeseredik az édes is:
 Ami történt, már ki bánja.
 Legutolsó filléred költöd,
 fagyaltra és körhintára,
 és a forgatagtól szédülten,
 kacagsz a komédiáson,
 ájuldozol kötél tánclátán,
 megriadsz az orosz lántól.
 Derűs és búskomor napoknak
 milyen végtelen füzére!
 Immár madár vagy. Beteg madár.
 Indul a raj. Eredj véle!

Kezemben album – a sok fénykép
 mindegyikén egyazon ember,
 mégis annyira más mindegyik...
 Ezen tizenhat éves vagyok.
 Puha ajkak és lány vonások
 Szemem, mint repdeső madaré.
 Tetszem magamnak. Szinte szép lány.
 De aztán lassan mindenféle
 változáson megyek keresztül.
 A legutolsó szinte rémít.
 Kemény tekintet, mint a gyémánt.
 Ajkam szorosra zárt, szigorú.
 Az elrepülő évek még
 Arcom kerekességét sem kímélték.
 Valami láthatatlan szobrász
 A könyörtelen vésőjével
 Visszavonhatatlanul eltávolította
 fizikai porhüvelyem
 lány, gyermeki lényemtől.
 Elrakom a régi albumot.
 Csalódott vagyok. De így szólok magamban:
 „Ha gyakrabban belenézek,
 emlékeztet majd: Panta rei.
 S tán megtanulom értékelni
 A pillanat ajándékát.”

Fordította: Kovács Lajos Gergely

ИВАН МАНДИ

Чутак и сивият кон

MÁNDY IVÁN

Csutak és a szürke ló

А ЕДИН СЛЕДОБЕД се появи сивият кон. Изплува бавно и някак скован над улицата с блатистосивата си грива.

Чутак стоеше на кръстовището. Бе вперил очи в странното шествие.

Дебела червендалеста жена водеше коня. Все едно нямаше нищо общо с него. Все едно случайно са се оказали заедно.

Чутак гледаше, защото нямаше как да не гледа, както и всички останали на улицата.

От прозорците се бяха надвесили глави.

Чутак премигна нагоре.

Някой му махна и той помахна в отговор.

– Мой човек! – крещеше възторжено Някой.

– Мой човек! – кресна възторжено Чутак. А си мислеше “Този пък кой ли е?”

До него се развика момче:

– Чичо, гледайте, от третия етаж!

Чичото от третия етаж се надвеси и се загледа в коня.

И Чутак гледаше коня.

Конят беше ужасно мършав. Краката му бяха като клечки и сякаш всеки момент щяха да се счупят. Погледът му беше празен, стъклен. Гривата му висеше невчесана.

Хората, които допреди малко зяпаха обявите, сега гледаха към коня. Някакъв пожарникар с превързана буза също се загледа натам. Децата до Чутак се надигнаха иззад паветата, с които се бяха замеряли, гледаха и те.

Сивият кон тихо следваше дебелата жена, дори копитата му не вдигаха шум. Все едно крачеше във въздуха и местеше крак след крак.

Зад него застана кльощаво момче с клон в ръка.

Чутак гледаше и не вярваше на очите си.

– Дохнал – прошепна – великият Дохнал.

Дохнал току шибаше въздуха. И се хилеше, сякаш искаше да удари коня.

– Две пресечки по-натам падна – обясни на някого.

Ново шибване.

– А са го помъкнали по улицата, няма да се учудя, ако го впрегнат и в кола – рече пожарникарят иззад превръзката. Защото и той вървеше заедно с коня, както децата и двете жени с торбите.

“Ще кажа на Дохнал” – помисли си Чутак.

Но нищо не каза, продължи да следва коня мълчаливо.

Пожарникарят избърза напред към жената. Застана пред нея.

– Този кон кога е ял за последен път?

Жената се усмихна. Въпросът ни най-малко не я засегна.

– Яде той, повече от друг. – За миг спря пред киното. – Ама всичко, което изяде, го смिला.

– Смилял го бил! – пожарникарят се хвана за бузата. – Ама мене какво ме интересува. Трябва да вървя в поликлиниката, че проклетият зъб... – Нова болка го проряза и той млъкна. Направи крачка назад, но се върна и продължи да

ЕГЪ ДЛУТАН ПЕДИГ megjelen a szürke ló. Mintha lassan, mozdulatlanul úszott volna az utca felett iszapszürke sörényével.

Csutak az utca sarkán állt. Bámulta ezt a különös menetet.

Kövér, vörös arcú nő vezette a lovat. De úgy, mintha tulajdonképpen nem is tartozna hozzá. Csak véletlenül akadtak volna össze.

Csutak nézte, mert néznie kellett, akárcsak a többieknek ebben az utcában.

Fejek hajoltak ki az ablakokból.

Csutak fölfelé pislogott.

Valaki leintett Csutaknak, Csutak visszaintett.

– Öregem! – kiáltott elragadtatva a Valaki.

– Öregem! – kiáltott elragadtatva Csutak. Magában meg azt gondolta: „Csak tudnám, kicsoda.”

Mellette egy fiú felkiáltott:

– Harmadik emeleti bácsi! Tessék nézni!

A harmadik emeleti bácsi lehajolt, és nézte a lovat.

Csutak is a lovat nézte.

A ló iszonyúan sovány. Pálcavékony lábai mintha minden pillanatban összetörnének. Tekintete üres, merev. Lóg a sörénye, gubancos.

Az emberek, akik előbb még a hirdetéseket nézték, most utána fordultak. Egy bekötött arcú tűzoltó is utána fordult. A gyerekek – Csutak mellett – fölálltak az egy-másra dobált utcakövek mögül, úgy bámulták.

A szürke ló csendesesen követte a kövérkés nőt, patája nem ütött zajt. Mintha a levegőben lépkedett volna, a levegőben rakta volna egyik lábát a másik után.

Mögötte nyurga fiú, faággal a kezében.

Csutak úgy nézte, mint aki nem hisz a szemének.

– Dochnál – suttogta –, a nagy Dochnál.

Dochnál olykor belesuhintott a levegőbe. Közben úgy vigyorgott, mintha rá akarna húzni a lóra.

– Két sarokkal előbb összeesett – magyarázta valakinek.

Újabb suhintás.

– És ezt még utcára viszik, és ezt kocsiba fogják – mondta a tűzoltó a kötése mögül. Mert már kísért a lovat, akárcsak a gyerekek meg két szatyros nő.

„Mindjárt szólok Dochnálnak” – gondolta Csutak.

De nem szólt semmit. Némán kísért a lovat.

A tűzoltó előrement a nőhöz. Eléje került.

– Mikor evett ez a ló utoljára?

A nő elmosolyodott. Csöppet se bántotta a kérdés.

– Eszik ez, többet, mint a másik. – Pillanatokra megállt egy mozi előtt. – Csak fölemészti. Mindent fölemészti, ami belemegy.

– Még hogy fölemészti! – A tűzoltó az arcához kapott. – Különben bánom is én. El kell mennem a rendelőbe, mert ez a nyavalyás fog... – Újabb nyilallás után elhallgatott. Egy lépést tett visszafelé, de mégis megfordult, és ment tovább a lóval.

„Szólok Dochnálnak – gondolta Csutak –, hogy is kezdődött ez az egész...”

върви след коня.

“Ще кажа на Дохнал – помисли си Чутак, – как започна всичко...”

Ама дума не каза. Само в погледа му се разпали жал, докато гледаше си-вия кон.

– Май вий го смилате! – развика се едната жена с торбите. И се обърна към останалите: – Вижте я каква е дебела!

– Че и пиана! Чак дотук се усеща дъхът ѝ – рече другата жена с торбите. – Под налягане е.

– Колко атмосфери?

Отзад пък Дохнал подаваше информация:

– Вече се обадиха в Кьобаня. Ще дойдат да го вземат.

Момчето с жълтата фланелка спря до него.

– Камоча! – облещи се Чутак и още повече се отдръпна зад другите. – Ама и Камоча ли е тук? Как ли е попаднал?

– Хей, великият Дохнал, – разхили се Камоча. – Да не би да е твой тоя кон?

Но Дохнал каза само:

– Видях, когато падна на тъгла.

Камоча погледна коня.

– Ще го сварят на сапун.

“Ще му извъртя един на тоя Камоча” – помисли си Чутак.

Някъде отпред на червендалестата жена ѝ се наложи да спре. Жените с торбите я наобиколиха.

– Защо си го оставила така?

– Защо не си му давала да яде?

– Ама, когато носеше товара, беше добър, а?

Малко остана да ѝ се нахвърлят.

Челвендалестата все едно не забелязваше всеобщото възмущение. Дружелюбно отвърна:

– Трябва да го сменя с друг... тръгна добре, но вече не виждам фантазия в него.

– Вече са се обадили в Кьобаня – намеси се Дохнал.

Камоча кимна, все едно одобряваше.

“Ама че е гаден тоя Камоча – помисли си Чутак. – Ще кажа на другите, да не го пускаме на острова.”

Червендалестата жена се извърна леко:

– За парите, дето ще ми дадат, ще си купя шапка, лека лятна капелка. – И направи движение все едно си наместваше капелата.

– Измъчила го е! – пожарникарят отново се улови за бузата.

– Че защо? – сви рамене някой. – Вие пък откъде знаете? Не може да се говори току-така.

Жената въздъхна.

– Така си е. Що нещо съм вложила в него.

– Цяло състояние! – едната жена се надигна с торбите. – Защо не си кажете направо, че сте късали от залъка си!

Еgy szót se szólt. Csak a tekintete égett a sajnálkozástól, ahogy nézte a szürke lovat.

– Maga emészti fel! – kiáltotta az egyik szatyros nő. Aztán a többiekhez fordult:

– Nézzék, milyen kövér!

– Meg iszik is. Idáig érezni a leheletét. – Ez a másik szatyros volt. – Nyomás van benne.

– Atmoszféra.

Hátul meg Dochnál adta a tájékoztatást:

– Már telefonáltak Kőbányára. Majd érte jönnek.

Sárga trikós fiú lépett hozzá.

Kamocsa! – bámult Csutak, s még jobban a többiek mögé húzódott. – Hát Kamocsa is itt van? Hogy került ide?

– No né, nagy Dochnál! – nevetett Kamocsa. – Talán tied a ló?

Dochnál erre megint csak azt mondta:

– Ott voltam, amikor a sarkon összeecsuklott.

Kamocsa a lóra nézett.

– Kifőzik szappannak.

„Behúzok egyet ennek a Kamocsának” – gondolta Csutak.

Közben elől a vörös arcú nőnek meg kellett állnia. A szatyrosok közrefogták.

– Miért hagyta?

– Nem tudott neki többet adni?

– De arra jó volt, hogy fuvarozzon!

Úgy látszott, még egy pillanat, és nekiesnek.

A vörös arcú nő a felháborodásból semmit se vett észre. Barátságosan felelt: – Mást kell beállítani helyette... pedig jó kis indító volt, csak most már nincs fantázia benne.

– Már telefonáltak Kőbányára – szólt közbe Dochnál.

Kamocsa bólintott, mintha helyeselné a dolgot.

„Undok pofa ez a Kamocsa – gondolta Csutak. – Nem is kéne kiengedni a szigetre.”

A vörös arcú nő perdült egyet.

– Kalapot veszek az árából. Könnyű kis nyári kalapot. – Olyasféle mozdulatot tett, mintha máris a kalapját igazgatná.

– Tönkretette! – A tűzoltó megint az arcához kapott. Persze a saját arcához.

– Miért? – vont a vállát valaki. – Mit tudja azt maga? Azt nem lehet csak így megítélni.

A nő felsóhajtott.

– Igaz is. Amennyit beleöltem.

– Egész vagyont! – Az egyik szatyor fölemelkedett. – Miért nem mondja mindjárt, hogy a saját szájától vonta el a falatot?!

A másik szatyros:

– Sajnáltnám magát, csak nincs rá időm.

– Ismerem magát – mondta a vörös arcú nő az első szatyrosnak. – A Dagály-strandról.

A szatyor leereszkedett.

– Nem emlékszem.

Другата с торбата:

– Направо да ви съжали човек, язък, че нямам време.

– Вас ви познавам – рече червендалестата на първата жена с торба. – От плажа Дагай.

Торбата се снижи:

– Не си спомням.

– Хубав сапун ще стане – Камоча посочи коня. – Фино сапунче. Ще се мия някой ден с тоя кон.

Понеже жената беше спряла и конят се закова. Заформи се цяла група от хора. Чутак също се примъкна напред.

“Не – каза си, – тая няма да стане.”

Застана пред коня и го погледна в очите. Вглеждаше се в нищото, умоляваше.

– Нали нищо няма да ти се случи? Нали няма да те заведат там?

Камоча побутна Дохнал.

– Глей го тоя Чутак!

Дохнал махна с ръка.

– Той си е такъв.

Чутак не ги чу. Продължаваше да стои пред коня и да му говори:

– Повярвай, ще има още да те впрягат в каруца...

Камоча се разхили.

– Ама, разбира се, Чутак, и на състезание може да иде.

– Защо? Чувала съм за такива случаи.

Това беше Кати, която се взе отнякъде.

Зяпаше сивия кон с бутилка сода в ръка.

Дохнал се изкиска.

– Ама, моля ви се. Кати е чувала.

Чутак се обърна към момичето.

– Той и този... ще видиш как ще се съвземе. Важното е сега да не позволим да го затрият. И тогава... тогава ще видите.

Дохнал кимна.

– Колата, дето идва от Кобаня. Нея ще видим.

– На сарфалати ще стане кончето, сарфалати! – рече Камоча.

– Не! Не! – Чутак се огледа, сякаш търсеше помощ. До него стоеше Пъзар.

И Дунай. С лица, сякаш кой знае откога са с коня. Но никои не се обади.

А Чутак почти коленичи пред коня.

– Ще оцелее, не е толкова зле. Не бива да го оставяме!

Кати натискаше капачката на содената бутилка.

– Аз ще му давам всеки ден да яде нормално!

Камоча поклати глава.

– На тоя храна?

– Какво ме интересува? – сви рамене Дохнал.

Чутак обикаляше дебалата жена.

– Jó kis szappan lesz belőle – mutatott a lóra Kamocsa. – Finom kis szappan. Ezzel a lóval még mosdani fogok.

Most, hogy leállt a nő, leállt a ló is. Már egész kis csoport vette körül. Csutak a közelébe sodródott.

„Nem – mondta magában –, ezt nem lehet.”

A ló elé állt, belebámult a szemébe. A semmibe bámult, a semminek könyörgött.

– Ugye nem lesz veled baj? Ugye nem visznek oda?

Kamocsa meglökte Dochnált.

– Figyeled a Csutakot?

Dochnál legyintett.

– Á, ez mindig ilyen!

Csutak meg se hallotta őket. Még mindig a ló előtt állt, még mindig a lóhoz beszélt:

– Én tudom, hogy kocsi elé fognak még téged...

Kamocsából kitört a nevetés.

– Az semmi, Csutikám! Versenyen indítják.

– Miért? Én hallottam már ilyet.

Ez meg Kati volt. Egyszerre csak ott állt mellettük.

Szódásüveggel a kezében bámulta a szürke lovat.

Dochnál felnevetett.

– Na tessék! A Kati már hallott ilyet.

Csutak hátrafordult a lányhoz.

– Ez is... meglásd, még ez is úgy összeszedi magát. Csak az a fontos, hogy ne hagyjuk elveszni. Akkor... akkor majd meglátjátok.

Dochnál rábólintott.

– A kocsit, ami érte jön Kőbányáról. Azt mindjárt meglátjuk.

– Szafaládé lesz a lovacskából – mondta Kamocsa.

– Nem! Nem! – Csutak körülnézett, mintha segítséget keresne. Pazár is melletté állt. Meg Dunai. Olyan arccal, mintha már régen kísérnék a lovat. De szólani egyikük se szólt.

Csutak meg majd letérdelt a ló elé.

– Megmarad, nincs is olyan nagy baja. Csak ne hagyjuk!

Kati a szódásüveg kapszliját nyomkodta.

– Én mindennap adnék neki rendszeren enni!

Kamocsa a fejét csóválta.

– Ebbe még ételt?

– Mi közöm hozzá? – vonogatta vállát Dochnál.

Csutak a kövér nő körül keringett.

– Ne tessék engedni!

Az éppen magyarázta:

– Tudják, milyen nehéz egy özvegyasszonynak. Mindenhol becsapják!

– No, magát nem! – vágta rá az egyik szatyros.

Mire a másik:

– Ahogy így nézem, nem kell magát féltetni! – Hirtelen oldalt fordult. – Mi a

– Моля ви, пуснете го!
 А тя тъкмо обясняваше:
 – Не знаете колко е трудно да си вдовица! Навсякъде те мамят!
 – Не и вас! – отсече едната жена с торбата.
 А другата:
 – Така, като ви гледам, хич не сте за оплакване! – Рязко се обърна настрана.
 ни. – Какво по дяволите искаш, Чутак?
 Чутак беше застанал до жената с торбата.
 – Лельо Мадяри, кажете им да не го отвеждат.
 – Кого да не отвеждат?
 – Коня!
 Чутак не можеше да разбере защо Пъзар или Дунаи не се намесват.
 – А, я остави... – Леля Мадяри отново се обърна към червендалестата. –
 Тоя го пиши бегал.
 – Да, ама само защото не са му давали да яде – рече Чутак. – Ако му бяха давали...
 – Че давайте му! – Разкикоти се червендалестата.
 – Как така да му даваме? – запита пожарникарят. – Какви ги говориш, момче?
 – Не му обръщайте внимание – каза Дохнал. – Леко е превъртял.
 Чутак изгледа Дохнал и за миг онемя. – Защо казва, че съм превъртял? Да не би да си въобразява?... Но бързо забрави Дохнал и продължи.
 – Защо да не го купим. Баща ми ще ми даде пари – въздъхна.
 Млъкна, защото някак сам не си вярваше.
 – Ама татко в момента не си е вкъщи – добави по-тихо.
 Камоча сплете гривата на коня.
 – Ще стане на кълчища, струна за цигулка или нищо.
 А червендалестата само се смееше.
 – Искате да го купите! Малкият иска да го купи! – Погледна коня и стана сериозно. – Няма фантазия в него.
 – Ще го купим – заинати се Чутак. – И леля Мадяри ще даде за него пари.
 – Че за какво да давам? Какво да правя с тоя...
 Никой обаче не можеше да спре Чутак.
 – Ето тук и бай Уграи, и другите от улицата!
 – Улицата ли ще го купи?
 Леля Мадяри въздъхна.
 – Само това липсваше! Ама съвсем сериозно, друго нещо да ни липсва тук, на улицата? – Неочаквано посочи една от къщите. – В тази живя Мор Йокаи. Виждала съм го като дете. Майка ми го показва, ей този, дето се е облакъттил на прозореца, той е Мор Йокаи. – Погледна Чутак и отново въздъхна. – Ама сега пък да купуваме кон!...
 – И ние сме учили за Йокаи... – Дохнал погледна въпросната къща, но после все пак почука по челото на Чутак. – Вървина лекар, Чутак.
 Чутак се огледа. (Мда, Пъзар и Дунаи продължаваха да мълчат.)

csodát akarsz, Csutak?

Csutak a szatyor mellett állt.
 – Magyar néni, tessék szólni, hogy ne engedjék elvinni.
 – Kit ne engedjenek elvinni?
 – A lovat!
 Csutak csak azt nem értette, miért nem szól közbe Pazár vagy Dunai.
 – Á, az ugyan már... – Magyar néni megint a vörös arcú nőhöz fordult. – Azt maga már elintézte.
 – De csak azért, mert nem kapott enni – mondta Csutak. – Ha adnának neki...
 – Hát adjanak! – A vörös arcú nő felnevetett.
 – Hogyhogy adjunk? – kérdezte a tűzoltó. – Mit is beszélsz, te fiú?
 – Ne törődjön vele – mondta Dochnál. – Dilis.
 Csutak Dochnálra nézett, és egy pillanatra elnémult. – Miért mondja, hogy dilis vagyok? Igazán azt hiszi?... – Aztán elfelejtette Dochnált, és csak fújta a magát.
 – Megvehetnénk. A papám is adna pénzt – sipította.
 Elhallgatott, mintha nem nagyon bízna a dologban.
 – Csak most nincs otthon a papám – tette hozzá kicsit csöndesebben.
 Kamocsa befonta a ló sörényét.
 – Kóc lesz, hegedűhúr vagy semmi.
 A vörös arcú nő meg csak nevetett.
 – Meg akarja venni! Hallják, meg akarja venni ez a kisfiú! – A lóra nézett és elkomolyodott. – Nincs fantázia benne.
 – Megvehetnénk – makacskodott Csutak. – Magyar néni is adna hozzá.
 – Mit adnék hozzá? Mit kezdjek én ezzel a...
 Csutakot azonban nem lehetett félbeszakítani.
 – Hát itt van Ugrai bácsi meg többen az utcából!
 – Az utca vegye meg?
 Magyar néni fölsóhajtott.
 – Még csak az hiányzik! Komolyan mondom, más már nem is hiányzik ebbe az utcába. – Egész váratlanul rámutatott egy házra. – Abban lakott Jókai Mór. Én még láttam gyerekkoromban. Anyám mondta, hogy aki ott kikönyökölt az ablakban, az Jókai Mór. – Csutakra nézett, és megint csak felsóhajtott. – De hogy most ezt a lovat megvegyük!...
 – Nekünk egyszer fel volt adva Jókaiából... – Dochnál arra a bizonyos házra nézett, de aztán mégis Csutak homlokára ütött. – Kezeltesd magad, Csutak.
 Csutak körülnézett. (No lám, Pazár és Dunai még mindig hallgat!)

– Jó ló ez – kezdte Csutak –, elmenne az emberrel a piacra, kiránduláskor vinne ezt-azt. Egyik héten a bácsi lenne a gazdája, másik héten Magyar néni, aztán megint valaki más.

Elhallgatott. Úgy érezte, ez igazán meggyőzően hangzott.

Magyar néni megigazított valamit a szatyrán.

– Csutikám... és hol tartanánk? Nálunk, a konyhában? Vagy az udvaron?

– Ha szíveskednél megmondani – bólintott gúnyosan Dochnál.

Csutak egy pillanatra elgondolkodott.

– Конят си е добър – започна Чутак, – ще тръгне с човека на пазар, на излети ще носи едно-друго. Една седмица бай Уграи ще му е стопанин, другата леля Мадяри, после друг.

Замълча. Имаше чувството, че е прозвучало доста убедително.

Леля Мадяри си пооправи нещо торбата.

– Чутак, миличък... а къде ще го държим? У нас в кухнята ли? Или на двора?

– Бъди така любезен да ни кажеш – кимна подигравателно Дохнал.

Чутак се замисли за миг.

– Онова мазе на номер дванайсет – погледна към Пъзар. – Нали знаеш, оно-ва старо-прастаро мазе. – Шепнешком продължи: – Скривалището...

– Където ние живеем – проръмжа Камоча. – Радвам се, че си решил точно у нас да го завреш.

Ама въобще не звучеше, сякаш се радва.

– На двора със содата – продължаваше Чутак. – Или...

– Няма смисъл да говорим повече – махна с ръка Камоча.

Чутак изгледа лицата от край докрай.

– Да съберем пари. И ние, и леля Мадяри.

– Хич няма да е лошо – рече червендалестата вместо леля Мадяри. И добави: – Ама нищо няма да излезе от тая работа.

Май съжаляваше, че няма да съберат парите. Така натъжено закима и завъздиша.

– Тъй, тъй, нищо няма да излезе.

И червендалестата се отправи с решителна стъпка към кръчмата.

Чутак погледна Дохнал.

– Пак отиде да телефонира – рече Дохнал.

И наистина, отвън се виждаше как жената пуска монета и набира номера.

По прозореца се наредиха лица.

Лицето на Чутак направо залепна. Гледаше жената, сякаш искаше да запомни всяко нейно движение. Ето, сега говори... И пие шприц.

– Как само гаврътна шприца – каза пожарникарят с признание. – И аз нямаше да го направя по-добре.

– Закачи слушалката – рече Пъзар.

– Няма да я чакам – въздъхна едната жена с торбата.

– Нямам време за глупости – въздъхна другата жена с торбата.

– Поне да ми беше викнала едно и на мене – въздъхна бай Уграи.

Червендалестата излезе.

Приличаше на балон. Всеки момент можеше да се откъсне и да излети. Или да се пукне.

– От кланицата ще дойдат утре. – Погледна към Чутак, сякаш той беше винове – Какво да го правя дотогава тоя кон?

Жената отиде при коня. Да не вземе да го вкара в кръчмата? Бавно, като люлееща се платноходка, пое със сивия кон надолу по тясната уличка.

Сега след нея вървяха само Чутак и останалата банда.

– A tizenkettőben az a pince. – Pazárра nézett. – Tudod, az a vénséges vén pince. – Szinte suttogva: – A tanyánk ...

– Ahol mi lakunk – dörögte Kamocsa. – Örülök, hogy éppen hozzánk akarod bedugni.

De ez egyáltalán nem úgy hangzott, mintha örült volna.

– Vagy a szódás udvaron – folytatta Csutak. – Vagy...

– Kár erről beszélni – legyintett Kamocsa.

Csutak végignézett az arcokon.

– Adjuk össze. Mi is, Magyarai néni is.

– Nem is lenne rossz – mondta Magyarai néni helyett a vörös arcú nő. Aztán hozzátette: – Csakhogy nem lesz abból semmi.

Mintha tulajdonképpen ő is sajnálná, hogy nem adják össze a pénzt. Mert hát szinte bánatosan bólogatott meg sóhajtozott.

– Bizony, nem lesz abból semmi.

Aztán hirtelen fogta magát a vörös arcú nő, és bement az italtoltba.

Csutak Dochnálra nézett.

– Megint telefonál – mondta Dochnál.

Csakugyan, kintől látni lehetett, ahogy a nő bedob egy érmét a telefonba, tárcsázik.

Arcok tapadtak az üveglakhoz.

Csutak arca valósággal odaragadt. Úgy nézte a nőt, mintha minden mozdulát meg akarná jegyezni. Na, most beszél... Közben fröccsöt iszik.

– Jól ledobta azt a fröccsöt – mondta elismerően a tűzoltó. – Én se csináltam volna szebben.

– Visszaakasztja a kagylót – mondta Kati.

És akkor végre Dunai is megszólalt. Igen megfontoltan azt mondta:

– Ingerültnék látszik.

– És még egy fröccsöt kér – mondta Pazár.

– Hát én nem várom meg – sóhajtozta az egyik szatyros.

– Nekem nincs erre időm – sóhajtozta a másik szatyros.

– Ha legalább nekem is kiküldene egyet... – sóhajtozta Ugrai bácsi.

A vörös arcú nő kijött.

Léggömbre emlékeztetett. Várni lehetett, hogy a következő pillanatban felszáll és elrepül. Vagy megpukkad.

– Holnap jönnek a vágóhidról. – Csutakra nézett, mintha ezért ő volna felelős. – Mit csináljak addig ezzel a lóval?

A nő odament a lóhoz. Talán be akarja vinni az italtoltba? De nem. Lassan, mint egy imbolygó bárka, elindult a szürke lóval, lefelé a szűk kis utcán.

Most már csak Csutakék követték.

A szatyrok lemaradtak. Ugrai bácsi meg a tűzoltó is eltűnt.

Csutakék kísérték a szürke lovat kis távolságból, hűségesen kísérték.

– Csak tudnám, miért nem megyek haza – dűnnögte Kamocsa.

– Semmi kedvem az egészhez – vonogatta vállát Dochnál. – Ott voltam, amikor összecsuklott a saroknál, de most már semmi kedvem az egészhez.

Жените с торбите изостанаха. Бай Уграи и пожарникарят изчезнаха.

Чутакови придружаваха сивия кон от разстояние, вървяха неотклонно след него.

– И аз се чудя защо не се прибирам – мърмореше Камоча.

– Нямам никакво желание да се занимавам – сви рамене Дохнал. – Видях го как падна на кръстовището, ама вече ми мина желанието.

Ама не изоставаха от групата.

Чутак ту притичваше напред, сякаш искаше да попита нещо жената или коня. Нищо не ги попита. Отново се оказа в края на шествието. Сиротен и самостен като вееща се връзка на сандал.

Базата за вторични суровини.

Жената със сивия кон влезе.

Чутакови спряха край дъсчената ограда.

Измежду дъските се виждаха безкрайни купища желяза. Нахвърлени един върху друг легени. Сивочерна вана.

– Тука докара коня – рече Дунаи.

– Какво ще го прави? – попита Кати шепнейки.

– Ще го продаде за старо желязо – кимна Камоча.

Никой не се разсмя. Тишина. Стояха и чакаха край оградата.

Чутак посочи към оградата.

– Дупка.

Наистина, на дъската имаше огромна дупка. Човек можеше да си провери целия юмрук.

– Я ме пусни – Камоча отмести Чутак. Наведе се към дупката, все едно гледаше кино.

– Не ме блъскай – рече Чутак. – Аз я открий.

– Какво става вътре? – Камоча потупа Дохнал по рамото.

Дохнал отвърна без да се обръща:

– Преговаря с нещо като пазач. – Изведнъж се отдръпна назад – все още без да се обръща. – Конят е до ваната.

Камоча се промъкна до дупката.

– Къпане ще има. Ще къпят кончето.

И на това не се разсмяха.

Чутак пак застана до дупката. Гледаше как сивият кон стои до ваната.

– Тук ще остане за през нощта – каза Чутак, – а утре...

Отдръпна се от дупката и избяга. Тичаше, препускаше към къщи. Стъпките му отекваха по улицата зад него. Когато жената излезе, край оградата вече нямаше никого.

Превод: Светла Кьосева

Azért egyikük se maradt le.

Csutak olykor előreszaladt, mintha kérdezni akarna valamit a nőtől vagy a lótól. Nem kérdezett semmit. Megint csak a menet végére került. Oly árván, magányosan, mint egy kibomlott cipőpertli.

Ócskavastelep.

Ide ment be a nő a szürke lóval.

Csutakék megálltak a deszkakerítésnél.

A deszka hasadéka között vaskupacok végtelen sorát lehetett látni. Egymásra dobált lavórokat. Egy szürkésfekete kádat.

– Ide viszi a lovat – mondta Dunai.

– Mit akarhat vele? – kérdezte suttogva Kati.

– Kiméri ócskavasnak – bólintott Kamocsa.

Senki se nevetett. Csönd volt. Álltak és vártak a kerítés előtt.

Csutak rábökött a kerítésre.

– Lyuk.

Csakugyan, hatalmas lyuk volt a deszkán. Az ember akár az öklét is bedughatta volna.

– Engedj oda. – Dochnál félretolta Csutakot. Odahajolt a lyukhoz, mintha most nézne.

– Ne lökdöss – mondta Csutak. – Én fedeztem fel.

– Mi van odabent? – Kamocsa megkopogtatta Dochnál vállát.

Dochnál meg sem fordult, ahogy közölte:

– Valami őrfélével tárgyal. – Hirtelen hátrálni kezdett – de még mindig nem fordult meg. – A ló a kád mellett.

Kamocsa becsúszott a lyuk elé.

– Fürdés lesz. Fürdik a lovacska.

Ezen se nevettek.

Most már megint Csutak volt a lyuknál. Ő nézte, ahogy a szürke ló ott áll a kád mellett.

– Itt marad éjszakára – mondta Csutak –, aztán majd holnap...

Elfordult a lyuktól, és futni kezdett. Rohant, vágatott hazafelé. Mögötte egy csattogás volt az utca.

Mire a nő kijött, már senki se állt a kerítés előtt.

ЗА АВТОРИТЕ

АДАМ ФЕКЕТЕ (1999*) – живее и учи в три европейски столици – София, Брюксел и Будапеща. Следва изобразително изкуство в СУ „Св. Климент Охридски“. Има седемнайсет самостоятелни изложби. Живее в София, Будапеща, Брюксел.

АНЖЕЛ ВАГЕНЦАЙН (1922*) – български режисьор, сценарист, писател. Президент на издателство „Колибри“. Живее в София.

ГЕРГЕЙ ЛАЙОШ КОВАЧ (1985*) – преводач. Живее в Будапеща.

ЕДИНА СВОРЕН (1974*) – унгарска писателка, носителка на Наградата на Европейския съюз за литература.

ИВАН МАНДИ (1918 – 1995) – един от най-влиятелните унгарски прозаисти от втората половина на XX век.

ИВАНКА ПАВЛОВА (1941*) – поет и преводач от руски и унгарски. Живее в София.

МАРТА НАД (1953*) – изкуствовед, изследва православно изкуство в Унгария. Живее в Дебрецен.

СВЕТЛА КЪОСЕВА (1955*) – преводач, редактор. Живее в Будапеща.

СТЕФАН СТОЙЧЕВ (1939 – 2021) – български лекар уролог, един от последните полихистори. След пенсионирането си превежда романа „Петокнижие“ на Анжел Вагенцайн.

A SZERZŐKRŐL

ANZSEL VAGENSTAJN (1922*) – bolgár rendező, forgatókönyvíró, író. A Kolibri Kiadó elnöke. Szófiában él.

FEKETE ÁDÁM (1999*) – három európai fővárosban él és tanul – Szófiában, Brüsszelben és Budapesten. Képzőművészet szakra jár a Szófiai Ohridi Szent Kelemen Egyetemen. Tizenhét önálló kiállítása van. Szófiában, Brüsszelben és Budapesten él.

IVANKA PAVLOVA (1941*) – költő, műfordító orosz és magyar nyelvről. Szófiában él.

KJOSZEVA SZVETLA (1955*) – műfordító, szerkesztő. Budapesten él.

KOVÁCS GERGELY LAJOS (1985*) – műfordító. Budapesten él.

MÁNDY IVÁN (1918 – 1995*) – a XX. század második felének egyik legbefolyásosabb magyar prózaírója.

NAGY MÁRTA (1953*) – művészettörténész, a magyarországi ortodox művészet kutatója. Debrecenben él.

SZTOJCSEV SZTEFAN (1939 – 2021) – bolgár urológus, az utolsó polihisztorok egyike. Nyugdíjba vonulása után lefordította Anzsel Vagenstajn *Izsák öt könyve* c. regényét.

SZVOREN EDINA (1974*) – magyar író, az Európai Unió Irodalmi Díj birtokosa.

ХЕМУС

брой 79 · 2/2021 · година xxx

Списание за култура и
обществен живот

Основано от *Дружеството
на българите в Унгария* през 1991 г.

Издание на *Българското
републиканско самоуправление*

Отговорен издател
д-р Данчо Мусев

Главен редактор
Светла Кьосева

Печат
FesztNet Kft.

Оформление, прегпечат
Димитър Русев

Адрес на редакцията
1097 Будапеща, ул. "Фехер холо" №6

HÆMUS

79. szám · 2/2021 · xxx évfolyam

Társadalmi és kulturális
folyóirat

Alapította 1991-ben
a Magyarországi Bolgárok Egyesülete

*A Bolgár Országos
Önkormányzat kiadványa*

Felelős kiadó
dr. Muszev Dancso

Főszerkesztő
Kjoszeva Szvetla

Nyomdai kivitelezésért felelős
FesztNet Kft.

Design, nyomdai előkészítés
Ruszev Dimitar

A szerkesztőség címe
1097 Budapest, Fehér holló u. 6.

ISSN 1216-2590

